

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

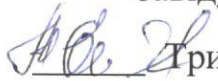
**Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова**

**Навчально-науковий педагогічний інститут
імені В. О. Сухомлинського**

Кафедра дошкільної освіти

«Допущений до захисту»

Завідувач кафедри

 Трифонова О. С.

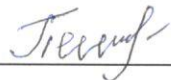
« 03 » грудня 2025 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему: «ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЄВОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
В ОВОЛОДІННІ ОСНОВАМИ ГРАМОТИ»

Виконала: здобувачка 6881мз групи

 Петрухіна І. М.

Керівник: докторка педагогічних
наук, професорка

 Трифонова О. С.

Миколаїв – 2025 рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського
Факультет педагогічний

Кафедра початкової та дошкільної освіти
Освітній рівень другий (магістерський) рівень вищої освіти
Спеціальність 012 Дошкільна освіта
Освітня програма Дошкільна освіта

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Гарант освітньої програми
Трифонов О. С.
«22» жовтня 2024 р.

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»
ПЕТРУХІНІЙ ІННІ МИКОЛАЇВНІ**

1. Тема роботи: Педагогічні умови розвитку мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку в оволодінні основами грамоти
2. Керівник роботи: доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри початкової та дошкільної освіти Трифонов Олена Сергіївна
Затверджені наказом університету від «__» _____ 2025 р. №__
2. Строк подання здобувачем роботи до 09 грудня 2025 року.
3. Вихідні дані роботи: фахова література, матеріали конференцій, публікації, репозитарій університету.
4. Зміст питань, що належать до розробки: з'ясувати сутність поняття «мовленнєва компетентність дітей старшого дошкільного віку в оволодінні основами грамоти»; виявити критерії, показники, рівні сформованості мовленнєвої компетентності дитини в оволодінні основами грамоти; розробити й апробувати методику реалізації педагогічних умов розвитку мовленнєвої компетентності дитини в оволодінні основами грамоти.
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) _____
6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв

7. Дата видачі завдання 22.10.24 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Розробка плану виконання кваліфікаційної роботи магістра	Жовтень 2024	Виконано
2	Визначення мети кваліфікаційної роботи та завдань дослідження	Жовтень 2024	Виконано
3	Аналіз літератури з проблематики дослідження, уточнення ключових понять	Жовтень - грудень 2024	Виконано
4	Проведення пошуково-розвідувального етапу експерименту	Січень 2025	Виконано
5	Розробка методики і проведення констатувального етапу експериментальної роботи та аналіз його результатів	Січень 2025	Виконано
6	Розробка змісту формульовального етапу: опис педагогічних умов, завдань, вправ тощо з розвитку мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку в оволодінні основами грамоти	Лютий 2025	Виконано
7	Реалізація формульовального етапу в ЗДО	Березень – червень 2025	Виконано
8	Аналіз результатів прикінцевого етапу	Вересень 2025	Виконано
9	Узагальнення висновків, оформлення літератури відповідно до вимог	Жовтень 2025	Виконано
10	Подання кваліфікаційної роботи рецензенту для рецензування	Листопад 2025	Виконано
11	Подання кваліфікаційної роботи до обговорення на кафедрі	Грудень 2025	Виконано

Здобувачка вищої освіти

Інна ПЕТРУХІНА

Наукова керівниця роботи

Олена ТРИФОНОВА

АНОТАЦІЯ

Петрухіна І. М. Педагогічні умови розвитку мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку в оволодінні основами грамоти. Кваліфікаційна робота зі спеціальності 012 Дошкільна освіта, освітньої програми «Дошкільна освіта». Миколаїв: НУК ім. адм. Макарова, 2025. 84 сторінки.

У кваліфікаційній роботі висвітлено проблему розвитку мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку в оволодінні основами грамоти. Визначено критерії, показники, рівні, зацентовано увагу на реалізації педагогічних умов (створення мовленнєво-розвивального середовища, використання системи спеціально дібраних вправ і ігрових методик, організація індивідуально-диференційованого підходу) за трьома послідовними етапами: підготовчий, формувальний, узагальнювально-контрольний.

Ключові слова: діти старшого дошкільного віку, мовленнєва компетентність, мовленнєва компетентність в оволодінні основами грамоти, педагогічні умови.

ANNOTATION

Petrukhina Inna. Pedagogical conditions for the development of speech competence in older preschool children in mastering the basics of literacy. Qualification work in the specialty 012 Preschool Education, educational program “Preschool Education.” Mykolaiv: Admiral Makarov National University, 2025. 84 pages.

The thesis highlights the problem of developing the speech competence of older preschool children in mastering the basics of literacy. Criteria, indicators, and levels are defined, and attention is focused on the implementation of pedagogical conditions (creation of a speech-developing environment, use of a system of specially selected exercises and game techniques, organization of an individually differentiated approach) in three consecutive stages: preparatory, formative, and summarizing-control.

Keywords: older preschool children, speech competence, speech competence in mastering the basics of literacy, pedagogical conditions.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	10
1.1. Психолого-педагогічні основи розвитку мовленнєвої компетентності старшого дошкільника в оволодінні основами грамоти.....	10
1.2. Програмові вимоги щодо оволодіння основами грамоти дитини передшкільного віку	17
Висновки до розділу 1.....	22
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З РОЗВИТКУ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ОВОЛОДІННІ ОСНОВАМИ ГРАМОТИ	24
2.1. Характеристика рівнів розвитку мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку в оволодінні основами грамоти	24
2.2. Методика розвитку мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку в оволодінні основами грамоти.....	33
2.3. Порівняльна характеристика рівнів розвитку мовленнєвої компетентності дітей передшкільного віку в оволодінні основами грамоти.....	52
Висновки до розділу 2.....	55
ВИСНОВКИ	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	58
ДОДАТКИ	65

ВСТУП

Актуальність дослідження. Актуальність розвитку мовленнєвої компетентності дитини передшкільного віку в контексті оволодіння основами грамоти обумовлена низкою психологічних, педагогічних і соціокультурних чинників, які безпосередньо впливають на подальший успіх дитини в навчальній діяльності, соціальній адаптації та формуванні особистості загалом. У сучасних умовах реформування освіти, орієнтації на компетентнісний підхід, особливої уваги набуває саме розвиток мовленнєвої компетентності як базової передумови формування читацької та письмової грамотності.

Ранній вік є сенситивним періодом для розвитку мовлення, що забезпечує формування не лише комунікативних навичок, а й мисленнєвих операцій, що лежать в основі розумових дій. Саме в передшкільному віці відбувається інтенсивне засвоєння рідної мови, активне формування словникового запасу, оволодіння граматичними конструкціями, розвиток фонематичного слуху та навичок звукового аналізу, які є фундаментальними для подальшого навчання грамоти. Завдяки розвитку мовленнєвих навичок дитина вчиться структурувати свої думки, що є необхідним для усного і писемного мовлення. Дитина вчиться розпізнавати і використовувати звуки, слова, фрази, що допомагає їй розвивати фонематичне сприйняття, яке є важливим для подальшого навчання читання і письма.

У державному стандарті дошкільної освіти – Базовому компоненті – освітній напрям «Мовлення дитини. Основи грамоти» представлено у варіативному складнику [1, с. 27-28]. Водночас практика засвідчує, що вивчення основ грамоти дозволяє дітям краще організовувати свої думки в усній формі, що є необхідним для подальшого розвитку зв'язного писемного мовлення, яке базується на вмінні чітко і логічно мислити, викладати свої думки.

Проблема навчання елементів грамоти дітей старшого дошкільного віку висвітлена у працях українських учених А. Богуш [8], Н. Гавриш [12], Л. Калмикова [28], Н. Малиновська [6], І. Рудницька-Юрійчук [40], С. Швидка [57] та ін. Науковицями однозначно наголошено на тому, що навчання грамоти

– це складна аналітико-синтетична діяльність, яка вимагає розвиненого в дитини як фонематичного слуху, так і фонематичного сприйняття; вміння дитини співвідносити букву зі звуком; сформованих емоційно-вольових якостей, наявність пізнавального інтересу тощо.

Розвиток мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку в оволодінні основами грамоти – це складний розумовий процес, який передбачає відповідну організацію навчально-пізнавальної діяльності, у процесі якої реалізуються педагогічні умови, які забезпечують зокрема здатність дитини сприйняти й виконати завдання, співставити результати своїх дій із вимогами вихователя; розвивати спостережливість та інтерес до навчання, читання книжки тощо. Це дозволяє ефективно формувати передумови для оволодіння грамотою, забезпечуючи поступовий перехід від усного до писемного мовлення.

Вищевикладене вказує на актуальність і практичну значущість зазначеної проблеми, що і зумовило вибір теми магістерської роботи: **«Педагогічні умови розвитку мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку в оволодінні основами грамоти»**.

Мета дослідження – розробити, теоретично обґрунтувати та експериментально апробувати методику розвитку мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку в оволодінні основами грамоти.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати сутність понять «компетентність», «мовленнєва компетентність», «мовленнєва компетентність дітей старшого дошкільного віку в оволодінні основами грамоти».

2. Схарактеризувати педагогічні умови розвитку мовленнєвої компетентності дитини передшкільного віку в оволодінні основами грамоти.

3. Визначити критерії, показники і схарактеризувати рівні розвитку мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку в оволодінні основами грамоти.

4. Теоретично обґрунтувати та експериментально апробувати методику розвитку мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку в оволодінні основами грамоти.

Об'єктом дослідження – навчально-пізнавальна діяльність дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – методика розвитку мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку в оволодінні основами грамоти.

Для досягнення мети та вирішення завдань дослідження використано такі **методи**: *теоретичні* – аналіз та узагальнення наукових джерел із психології та педагогіки, методики – для уточнення змісту понять дослідження; *емпіричні* – педагогічний експеримент (констатувальний етап для визначення рівнів розвитку мовленнєвої компетентності дитини передшкільного віку в оволодінні основами грамоти; формувальний етап – для реалізації педагогічних умов розвитку мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку в оволодінні основами грамоти; *статистичні* – методи математичної статистики – для обробки отриманих експериментальних даних на констатувальному та прикінцевому етапах.

База дослідження: Експериментальна робота проводилась на базі закладу дошкільної освіти № 10 «Пролісок» Миколаївської області Баштанського району. В експерименті брало участь 20 дітей (по 10 осіб в експериментальній і контрольній групах).

Теоретична значущість дослідження полягає в тому, що з'ясовано сутність поняття «мовленнєва компетентність дітей старшого дошкільного віку в оволодінні основами грамоти»; схарактеризовано педагогічні умови розвитку мовленнєвої компетентності дитини передшкільного віку в оволодінні основами грамоти.

Практична значущість одержаних результатів полягає в розробці та впровадженні експериментальної методики розвитку мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку в оволодінні основами грамоти.

Апробація результатів дослідження. Основні положення кваліфікаційної роботи доповідалися на Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих учених «Збагачення сталого розвитку освіти: європейський та національний виміри» (м. Одеса, 15-16 травня 2025 р.) з доповіддю «Педагогічні умови підготовки дітей передшкільного віку до оволодіння основами грамоти», а також на науковому семінарі кафедри дошкільної освіти «Партнерство батьків і педагогів у вихованні й навчанні дитини дошкільного віку: єдність мети та варіативність засобів» (м. Миколаїв, 16 травня 2025 р.) з доповіддю «Педагогічні умови розвитку мовленнєвої компетентності дитини передшкільного віку в оволодінні основами грамоти».

Результати експериментального дослідження опубліковано у 2-х методичних збірниках «Українське дошкілля».

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи: складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (58 найменувань, які займають 7 сторінок), 4 додатків на 20 сторінок. Повний обсяг роботи становить 84 сторінки, із них 57 сторінок основного тексту. Робота містить 8 таблиць.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Психолого-педагогічні основи розвитку мовленнєвої компетентності старшого дошкільника в оволодінні основами грамоти

Мовленнєвий розвиток у передшкільному віці є надзвичайно важливим компонентом загального психічного становлення дитини. Саме на цьому етапі формуються базові передумови для засвоєння рідної мови, розвитку мовленнєвого мислення та становлення емоційно-особистісної сфери. З погляду психології, цей вік є сенситивним періодом для формування мовленнєвої компетентності, яка виступає фундаментом для подальшого навчання грамоти. У межах нашого дослідження насамперед з'ясуємо сутність таких понять, як «компетентність» та «мовленнєва компетентність».

У великому тлумачному словнику сучасної української мови вказується, що «компетентність – властивість за значенням компетентний, 1. Який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий; 2. Який має певні повноваження; повноправний, повновладний». В іншому словнику, компетентність – це «володіння компетенцією; володіння знаннями, які дозволяють робити висновок про що-небудь» [22, с. 166]. Згідно із цим визначенням компетенція є теоретичною частиною компетентності.

Закон «Про освіту» дає таке визначення *компетентності* як «динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [37].

Англійський учений Дж. Равен зазначає, що компетентність включає вузькоспеціальні знання, вміння, способи мислення, а також відповідальність за свої дії [22]. О. Кучерук розглядає компетентність як «якісні особистісні

новоутворення – знання, вміння, навички, внутрішні потреби, досвід, ціннісні орієнтації» [36].

У педагогічній науці мовленнєва компетентність розуміється як цілісне утворення, що включає мовленнєві знання, вміння і навички, а також здатність використовувати їх у різних комунікативних ситуаціях. Розвиток компетентності вимагає створення відповідних психолого-педагогічних умов, що відповідають віковим особливостям дітей передшкільного періоду, а також інтеграції мовленнєвої діяльності в усі напрями освітнього процесу.

Одним із ключових понять у контексті мовленнєвого розвитку дитини є поняття «мовленнєва компетентність», яке розглядається як інтегрований показник здатності особистості ефективно користуватися мовленням у різних життєвих ситуаціях. Питання розвитку мовленнєвої компетентності особистості у процесі вивчення української мови досліджували А. Богуш, О. Біляєв, Н. Голуб, О. Горошкіна, І. Дроздова, С. Караман, К. Климова, О. Кучерук, Л. Мамчур, М. Пентилюк, Т. Симоненко та ін. Особливості формування мовленнєвої компетентності дітей дошкільного віку досліджували науковці А. Богуш, Л. Єфименко, О. Трифонова та ін.

А. Богуш визначає компетентність дошкільника як інтегральну характеристику особистості, що відображає результати його психічного розвитку, зокрема набуті знання, вміння, навички, а також креативність, ініціативність, самостійність, самооцінку та самоконтроль. Компетентність змінюється відповідно до віку дитини й охоплює базові характеристики розвитку особистості на кожному етапі, а також ключові компетенції в різних видах діяльності, таких як мовленнєва, художня, пізнавальна, музична та конструкторська. У сфері мовлення, як зазначає А. Богуш, важливо розрізняти мовну та мовленнєву компетенції, а в межах мовленнєвої компетенції – лексичну, фонетичну, граматичну, діалогічну, монологічну та комунікативну складові [3].

Мовленнєва компетентність, за словами А. Богуш, – це вміння на практиці доречно користуватися мовою (висловлювати свої думки, бажання, наміри,

прохання тощо), використовувати для цього як мовні, так і позамовні (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби. Це полікомпонентний утвір, що містить такі компетенції:

- лексичну (наявність певного запасу слів у межах вікового періоду, їх доречне застосування, вживання засобів мовної виразності: приказки, прислів'я, фразеологізми, епітети, порівняння);
- фонетичну (правильна звуковимова, розвинений фонематичний слух, володіння інтонаційними засобами виразності);
- граматичну (практичне вживання відповідних граматичних форм рідної мови: рід, число, відмінки, час тощо)
- діалоґічну (розуміння зв'язного тексту, вміння відповідати та звертатися із запитаннями, вести діалог, складати різні види розповідей, переказувати) [4, с. 57].

Мовлення дитини розвивається під впливом мовлення дорослих і значною мірою залежить від наявності мовленнєвої практики, сприятливого мовленнєвого середовища, а також від виховання та навчання, що розпочинаються вже з перших днів життя. Ця здатність не є вродженою, а формується впродовж онтогенезу паралельно з фізичним та інтелектуальним розвитком дитини, виступаючи водночас важливим показником її загального становлення.

Нова редакція Базового компонента дошкільної освіти (2021 р.) розглядає мовленнєву компетентність як здатність дитини продукувати свої звернення, думки, враження тощо в будь-яких формах мовленнєвого висловлювання за допомогою вербальних і невербальних засобів. Вона об'єднує фонетичний, лексичний, граматичний, діалоґічний, монологічний складники та засвідчує їх взаємозалежність і взаємозумовленість [1, с. 18]. Стандарт зосереджується не на ізольованому вирішенні окремих завдань мовленнєвого розвитку, а на комплексному підході до формування мовленнєвої компетентності як цілісного явища. Такий підхід розглядає мовленнєву компетентність як один із ключових показників і водночас важливу умову формування та розвитку мовленнєвої

особистості дитини. Мовленнєва компетентність є необхідною умовою для подальшого успішного навчання та формування особистості.

Мовленнєва компетентність, на думку І. Кучеренко, – це результат навчання особистості в аспекті опанування мовленнєвих знань і законів мовленнєвої діяльності, сформованості вмінь, навичок та досвіду здійснення мовленнєвої діяльності (репродуктивної / продуктивної, усної / писемної) [31].

М. Орап визначає мовленнєву компетентність, котра ширша мовної і до складу котрої належить мовна компетентність, як індивідуально-своєрідну організацію мовних знань суб'єкта із узагальнення зовнішніх мовних явищ та перетворення їх на внутрішні мовленнєві утворення. Це знання, котрі забезпечують правильність, адекватність і точність оформлення думки мовними засобами [36]. Мовна компетентність є передумовою становлення мовленнєвої компетентності, а мовленнєва компетентність визначається суб'єктивним утворенням, що містить сукупність мовних і мовленнєвих знань.

Мовленнєва компетентність є ширшим поняттям, яке включає в себе мовну компетентність. Вона показує, наскільки добре людина розуміє як використовувати мову для побудови зв'язних висловлювань і вираження своїх думок. Це не лише знання мовних правил, а й уміння добирати точні, доречні й правильні слова залежно від ситуації, типу чи стилю мовлення. До її змісту входить також розуміння того, як використовувати виразні засоби мови для кращого передавання змісту. Мовленнєва компетентність визначає потенційні можливості суб'єкта у створенні висловлювання, здійсненні мовленнєвої діяльності.

Отже, аналіз літератури демонструє увагу науковців до проблеми мовленнєвої компетентності та, одночасно, різні тлумачення цього поняття. Водночас спільним є розуміння мовленнєвої компетентності як здатності правильно і доречно спілкуватися в різних життєвих ситуаціях: висловлювати свої думки, бажання, наміри чи прохання. Для цього людина використовує не лише слова, а й жести, міміку, рухи та інтонацію, щоб зробити мовлення виразним і зрозумілим для співрозмовника.

І. Лисенкова структуру мовленнєвої компетентності визначає як єдність трьох компонентів: мовленнєвого досвіду, знань про мову й чуття мови. Однак кожен з елементів у цій структурі набуває комунікативної спрямованості й відповідного змісту. Принципова різниця у змісті компонентів мовної та мовленнєвої компетентностей полягає в їх системних функціях, потенціалах використання [32, с. 134].

Розвиток мовленнєвої компетентності дитини передшкільного віку визначаємо як формування здатності дитини переддошкільного віку розуміти мовлення дорослих, активно користуватися словом для вираження власних потреб, думок та емоцій, оволодівати елементарними мовними нормами (лексичними, граматичними, фонетичними) й поступово переходити від ситуативного до більш розгорнутого спілкування.

Для того щоб мовлення дітей розвивалося успішно, важливе значення має вся їхня щоденна діяльність, адже вона дає можливість постійно практикувати спілкування. Найкращих результатів у формуванні мовленнєвої компетентності дошкільнят можна досягти тоді, коли вони перебувають у мовленнєвому середовищі, яке стимулює їхній розвиток і підтримує мовленнєву активність.

Зазначимо, що мовлення людини формується у процесі мовленнєвої діяльності, яка включає такі основні її види, як слухання, говоріння, читання і письмо. Кожен із цих компонентів відіграє важливу роль у становленні мовленнєвої особистості. Опанувавши навички слухання й говоріння в родинному середовищі та в закладі дошкільної освіти, а згодом – уміння читати й писати у школі, людина поступово перетворюється на комунікативно спроможного мовця. Мовленнєва компетентність виступає фундаментом для формування мовленнєвої особистості дитини та її успішного оволодіння рідною мовою. Вона не лише забезпечує ефективне спілкування, а й є передумовою для подальшого засвоєння грамоти. Саме в передшкільному віці відбувається активне формування мовленнєвих навичок, які, у свою чергу, створюють підґрунтя для опанування читання та письма в майбутньому.

Цінною є думка А. Богуш щодо наявності в дітей передшкільного віку пізнавального інтересу, який в цьому віці виступає важливим мотивом оволодіння навчальною діяльністю. За словами вченої, в навчанні дітей грамоти повинен бути присутнім «інтерес до друкованого слова: дізнатися, що написано під картинкою, прочитати відгадку тощо» [6, с. 91]. А. Богуш наголошує на тому, що діти «повинні усвідомити і більш віддалену мету: навчитися читати, щоб підготуватися до школи» [6, с. 91]. Необхідно пам'ятати, що лише в умовах організованого навчання можна навчити дітей старшого дошкільного віку дій звукового аналізу, сприймання дискретності і лінійності висловлювання.

На сучасному етапі в навчанні дітей старшого дошкільного віку використовують звуковий аналітико-синтетичний метод, відповідно до якого діти оволодівають звуковим аналізом, звуковим синтезом і засвоюють нові поняття: речення, слово, звук, склад, буква [6, с. 107]. У закладах дошкільної освіти дітей ознайомлюють із такими трьома групами складів: обернені (ам, ун, ан), відкриті прямі з твердим приголосним (ма, на, па, пу), закриті склади з твердим приголосним (пар, суп) [6, с. 106-107].

І. Рудницька-Юрійчук наголошує на тому, що в навчанні дітей грамоти важливо дотримуватися послідовності. Так, на її думку, така робота передбачає чотири етапи. Перший етап навчання дітей елементів грамоти – це ознайомлення зі звуками в такій послідовності: ознайомлення дітей із немовними звуками —→ голосними —→ приголосними (зауважимо, що це було запропоновано К. Ушинським, за методом якого діти знайомилися спочатку зі звуками [а], [о], [и], потім переходили до вивчення інших голосних, йотованих і вже після цього вивчали приголосні). Другий етап навчання передбачає ознайомлення дітей зі складами та поняттям «слово». На третьому етапі дітей знайомлять із реченням. Четвертий етап навчання дітей елементів грамоти спрямований на ознайомлення дітей із графічним зображенням звуків – буквами [40, с. 465-468].

З-поміж прийомів навчання дітей елементів грамоти вчені (А. Богуш, Н. Маліновська та ін.) пропонують такі:

для звукового аналізу: чітке вимовляння слів по складах; артикуляція звука; зіставлення, порівняння слів за їх звучанням; добір слова, де цей звук знаходиться на початку слова;

для звукового синтезу: злиття приголосного з голосним; злиття двох складів; відтворення вимови складу перед його читанням після аналізу; складання дітьми складу (слова) з букв розрізної азбуки; читання слів за подібністю; нарощування голосних і приголосних звуків на початку і в кінці слів [6, с. 107-110].

А. Іваненко [6, с. 150] запропоновано систему занять з підготовки дітей середнього дошкільного віку до звукового аналізу слів, що представлено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

**Система занять з підготовки дітей 5-го р.ж.
до звукового аналізу слів (за А. Іваненко)**

Термін	Зміст	Форми навчання	
		Заняття	Повсякдення
I квартал 1-3 тижні 4-12 тижні	Вправляння у впізнаванні звуків: голосних приголосних	Як складова занять: з художньої літератури; ознайомлення з довкіллям; навчання рідної мови	вправи
II квартал	Навчання інтонування	Як складова занять: з художньої літератури; навчання рідної мови	Ігри-вправи
III квартал	Навчання інтонування; ознайомлення з твердими і м'якими приголосними; навчання часткового звукового аналізу	Як складова занять: з художньої літератури; навчання рідної мови	Ігри-вправи

А. Іваненко пропонує використовувати на заняттях такі методи і прийоми: ігрові вправи з картинками, іграшками, натуральними предметами, чистомовки, дидактичні ігри, вправи, вірші.

Отже, розвиток мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку в оволодінні основами грамоти розуміється як здатність дитини усвідомлювати звукову структуру слова, здійснювати елементарний звуковий і складовий аналіз слова; це вміння дитини аналізувати речення, поділяти слова на склади, що створює передумови для подальшого успішного навчання читання й письма в Новій українській школі.

З огляду на значущість цього процесу, важливо звернути увагу на програмові вимоги щодо мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку та оволодіння ними основами грамоти. Ці вимоги визначають цілі, завдання та очікувані результати освітнього процесу в закладах дошкільної освіти, що спрямовані на всебічний розвиток мовленнєвої компетентності дитини відповідно до її вікових та індивідуальних особливостей.

1.2. Програмові вимоги щодо оволодіння основами грамоти дитини передшкільного віку

Дошкільне дитинство – це особливий етап у розвитку дитини. У цей час відбуваються суттєві зміни в її психічній та фізичній сферах, що створюють основу для подальшого формування особистості. Одним із ключових досягнень цього періоду є оволодіння рідною мовою як засобом спілкування й пізнання світу. Саме мова докорінно змінює характер взаємодії дитини з навколишнім середовищем. Як зазначають дослідники, слово водночас є інструментом для вираження думок і уявлень та засобом збагачення свідомості, розширення пізнання. Поява і розвиток мовлення перебудовує всі психічні процеси дитини: сприймання, мислення, пам'ять, емоції, бажання. Воно відкриває нові можливості для виникнення специфічно людських форм внутрішнього та зовнішнього життя – свідомості, уяви, планування, самоконтролю, а також логічного й образного мислення та нових форм спілкування.

У сучасному суспільстві дедалі виразніше проявляється проблема недостатнього мовленнєвого розвитку підростаючого покоління, що значною мірою зумовлено низьким рівнем сформованості мовленнєвої компетентності, а як наслідок — і загальним зниженням мовленнєвої культури. Частина дітей приходять до закладу дошкільної освіти з недостатнім рівнем активного словника, через брак спілкування в сім'ї чи надмірне використання гаджетів.

Сьогодні заклади дошкільної освіти мають достатню кількість програм, в яких представлена змістова сторона розвитку мовленнєвої компетентності дитини дошкільного віку. Насамперед звернемося до Базового компонента дошкільної освіти (2021р.), де мовленнєвий розвиток визначено одним із ключових пріоритетів.

У Базовому компоненті дошкільної освіти освітню лінію «Мовлення дитини. Основи грамоти» передбачено у варіативному складнику державного стандарту. Як зазначають автори, «на відміну від інваріантного варіативний складник Стандарту не є вичерпним і може бути доповнений додатковими освітніми напрямками відповідно до пріоритетного спрямування роботи закладу дошкільної освіти, індивідуальних інтересів і потреб дітей, запитів та побажань батьків, відповідних умов розвивального середовища» [1, с. 24]. Мовленнєва компетентність у площині оволодіння основами грамоти – це здатність дитини до фонематичного сприйняття, звукового аналізу елементів мови, готовність до письма, друкування і читання свого імені, простих слів [1, с. 27].

Кожна освітня лінія окреслює показники випускника закладу дошкільної освіти за такими аспектами, як:

1) *сформованість знань й умінь*: зокрема в аспекті досліджуваної проблеми автори акцентують увагу на таких: дитина виявляє обізнаність із буквами як знаками передавання звуків на письмі. Знає звукові назви букв. Правильно вживає терміни «речення», «слово», «звук», «склад», «буква» [1, с. 28].

2) *навички*: дитина здатна здійснювати звуковий і складовий аналіз слів, самостійно складати звукові схеми слів відповідно до порядку й характеристики звуків у словах (голосний чи приголосний, твердий чи м'який приголосний);

виокремлювати наголос у словах, складати речення, виділяти послідовність слів у реченні, складів та звуків у словах та ін. [1, с. 28].

Важливо наголосити на тому, що в Базовому компоненті дошкільної освіти досить чітко прописано підтримку батьками процесу розвитку мовленнєвої компетентності дитини в оволодінні основами грамоти. Зокрема це може відбуватися шляхом: підтримки інтересу дитини до друкованого слова спонуканням до читання друкованих слів і коротких фраз; звертання уваги дітей під час прогулянок до надписів і вивісок на магазинах, будівлях, транспорті; ініціювання гри з відгадуванням і добором слів на заданий звук у будь-якій ситуації; прочитуванні знайомих букв, слів на сторінках книжки під час читання; переконання дитини в перевагах уміння читати і писати як ключової до пізнання людиною таємниць світу [1, с. 28].

На наступному етапі проаналізовано чинні програми щодо вимог, спрямованих на оволодіння дітьми старшого дошкільного віку основами грамоти, а саме: «Стежинки у Всесвіт», «Дитина», «Я у світі», «Соняшник», «Освіта і піклування», «Українське дошкілля». Аналіз програм засвідчив як наявність спільних підходів до навчання грамоти в дітей старшого дошкільного віку, так і відмінності у змістових і методичних акцентах. У них окреслено завдання, показники розвитку мовленнєвої компетентності дитини старшого дошкільного віку в оволодінні основами грамоти, що можна систематизувати таким чином:

– **розвиток слухового сприймання та фонематичного слуху** (уміння розрізняти звуки довкілля та мовлення; виділення окремих звуків у слові; ігри зі звуками та ритмом мови (скандування, плескання по складах));

– **збагачення словникового запасу** (активне введення нових слів у повсякденне спілкування; формування розуміння значень слів у різних ситуаціях; використання художньої літератури (казки, вірші, пісні);

– **формування граматично правильного мовлення** (побудова простих і поступово складніших речень; узгодження слів у роді, числі, відмінку; вправи на складання описових висловлювань);

– **розвиток зв'язного мовлення** (навчання переказу коротких подій чи казок; стимулювання діалогічного мовлення (запитання – відповідь); створення умов для монологічних висловлювань (розповіді про іграшку, малюнок);

– **ознайомлення з книжкою та друкованим словом** (формування інтересу до книги як джерела знань і задоволення; розуміння, що текст складається з речень, а речення – зі слів; перші уявлення про букви (через ігри, плакати, кубики);

– **розвиток дрібної моторики та артикуляційного апарату** (вправи для пальців рук (що готують до письма); артикуляційна гімнастика для чіткої вимови звуків; поєднання рухів і мовлення (потішки, пальчикові ігри);

– **розвиток дрібної моторики та артикуляційного апарату** (вправи для пальців рук (що готують до письма); артикуляційна гімнастика для чіткої вимови звуків; поєднання рухів і мовлення (потішки, пальчикові ігри);

– **формування позитивної мотивації до мовлення** (створення мовленнєво-ігрового середовища; заохочення ініціативи дитини у спілкуванні; підтримка емоційного контакту з дорослими).

Ці напрями взаємопов'язані й забезпечують цілісне становлення мовленнєвої компетентності дитини передшкільного віку як бази для оволодіння нею грамотою.

У програмі О. Білан «Українське дошкілля» (2022 р.) завдання з досліджуваної проблематики представлено в освітньому напрямі «Мовлення дитини» в підрозділі «Фонетична компетенція». Авторкою окреслено показники компетентності дитини старшого дошкільного віку, з-поміж них: добирає слова, близькі за звучанням, слова на відповідні звуки; розрізняє і виділяє на слух голосні і приголосні (тверді й м'які) звуки; диференціює поняття «речення», «слово», «склад», «звук»; знає, що речення складається зі слів; визначає кількість слів у реченні, їх місце; складає речення із запропонованим словом, за малюнком; ділить слова на склади; вільно орієнтується у звуковій структурі слова; робить звуковий аналіз простих слів [2, с. 305-306].

Програма «Дитина» орієнтована на гармонійний розвиток особистості дошкільника та базується на принципах гуманізації й особистісно-орієнтованого навчання. Навчання грамоти передбачає розвиток фонематичного слуху, формування правильної звуковимови, ознайомлення з буквами, а також розвиток дрібної моторики руки [15]. Програма забезпечує поступовість і доступність навчального матеріалу.

У комплексній освітній програмі «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку авторами визначено завдання в аспекті оволодіння дитиною елементами грамоти, зокрема: вчити правильно вживати терміни «речення», «слово», «склад», «буква»; виконувати звуковий аналіз слів на слух відповідно до порядку звуків у словах; розуміти залежність значення слова від порядку складів у ньому; ознайомлювати з основними буквами [38]. Особливу увагу в ній приділено розвитку фонематичного слуху, зорово-просторового сприймання та підготовці руки дитини до письма. Програма створює передумови для якісної підготовки дітей до школи. У програмі визначено такі показники: дитина має навички звукового аналізу, добре розвинений фонематичний слух, виявляє інтерес до читання та ін.

Програма «Я у Світі» спрямована на формування життєвої компетентності дитини. Розвиток грамоти розглядається як складова мовленнєвої компетентності та інтегрується з іншими освітніми напрямками. Значна увага приділяється розвитку умінь звукового аналізу слів та формуванню інтересу до писемного мовлення. Перевагою цієї програми є її комплексний та інтегрований підхід до розвитку мовлення, який забезпечує поєднання мовленнєвих завдань з іншими видами дитячої діяльності та сприяє формуванню цілісної життєвої компетентності [58].

Отже, програмові вимоги до оволодіння основами грамоти дітей передшкільного віку зосереджуються насамперед на формуванні передумов для оволодіння ними грамоти. Основна увага приділяється мовленнєвому розвитку, який охоплює: фонетичний, артикуляційний, лексичний, граматичний розвиток, формування комунікативних навичок, розвиток інтересу до мовлення та потреби

користуватися ним у спілкуванні з дорослими та однолітками, навчання через приклад дорослих, заохочення, компліменти та підтримку позитивних емоцій під час спілкування.

Висновки до 1 розділу

Наукові джерела дозволили виявити, що в них по-різному визначається поняття «компетентність», водночас більшість учених розуміють її як інтегральну характеристику особистості, що відображає результати її психічного розвитку, зокрема набуті знання, вміння, навички, а також креативність, ініціативність, самостійність, самооцінку та самоконтроль. Мовленнєва компетентність – це результат навчання особистості в аспекті опанування мовленнєвих знань і законів мовленнєвої діяльності, сформованості вмінь, навичок та досвіду здійснення мовленнєвої діяльності.

Визначено, що передшкільний вік є ключовим періодом формування мовленнєвої компетентності, що стає основою для оволодіння грамотою. У цей час відбувається інтенсивний розвиток словника, граматичних форм, комунікативних і когнітивних навичок дитини. Зокрема вченими лінгводидактами в галузі дошкільної освіти наголошується на тому, що важливе значення для оволодіння дитиною грамотою має загальний мовленнєвий розвиток, це і засвоєння звукової системи рідної мови, достатньо збагачений словниковий запас, уміння дитини будувати речення, складати різні типи розповіді. При цьому вагоме значення має розвиток психічних процесів старшого дошкільника – пам'яті, мислення, уваги, зосередженості на матеріалі.

На сучасному етапі в навчанні дітей старшого дошкільного віку використовують звуковий аналітико-синтетичний метод. Ученими запропоновано методи і прийоми навчання дітей елементів грамоти.

Встановлено, що програмові вимоги до оволодіння основами грамоти дітей старшого дошкільного віку зосереджуються насамперед на формуванні передумов для навчання дитини грамоти, результати сформованих знань та навичок якої висвітлено в Державному стандарті – Базовому компоненті – у

варіативному складнику. Мовленнєва компетентність у площині оволодіння основами грамоти у Базовому компоненті трактується як здатність дитини до фонематичного сприйняття, звукового аналізу елементів мови, готовність до письма, друкування і читання свого імені, простих слів.

У дослідженні розвиток мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку в оволодінні основами грамоти розуміється як здатність дитини усвідомлювати звукову структуру слова, здійснювати елементарний звуковий і складовий аналіз слова; це вміння дитини аналізувати речення, поділяти слова на склади, що створює передумови для подальшого успішного навчання читання й письма в Новій українській школі.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З РОЗВИТКУ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ОВОЛОДІННІ ОСНОВАМИ ГРАМОТИ

2.1. Характеристика рівнів розвитку мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку в оволодінні основами грамоти

Експериментальна робота проводилась на базі дошкільного закладу освіти № 10 «Пролісок» Миколаївської області Баштанського району. В експерименті брало участь 20 дітей (по 10 осіб в експериментальній і контрольній групах).

Метою констатувального експерименту було визначити рівні розвитку мовленнєвої компетентності дітей переддошкільного віку в оволодінні основами грамоти. З цією метою нами було розроблено серію ігрових експериментальних завдань за визначеними критеріями і показниками (див. таблицю 2.1).

Критерії та показники розвитку мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку подано в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Критерії та показники розвитку мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку в оволодінні основами грамоти

№	Критерії	Показники
1.	Фонематичне сприйняття	– уміння розрізняти на слух звуки рідної мови; – уміння виділяти звук у слові (на початку, в середині, в кінці слова). – здатність дитини ділити слова на склади та визначати їх кількість
2.	Звуковий аналіз слова	– інтерес до читання, розгляду букв у книжці; – уміння правильно вживати слова «речення», «слово», «звук», склад», «буква»;; – уміння добирати слова на певний звук

На основі розроблених критеріїв та показників визначено і схарактеризовано рівні розвитку мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку в оволодінні основами грамоти.

Достатній рівень був характерний для дитини передшкільного віку, яка чітко розрізняє на слух більшість звуків рідної мови, упевнено знаходить відмінності між подібними за звучанням звуками (п–б, с–ш, т–д тощо); самостійно та правильно визначає позицію звука у слові (на початку, у середині, в кінці); легко ділить слова на склади, правильно визначає їх кількість, може підбирати приклади слів із певною кількістю складів; проявляє стійкий інтерес до букв, читання, охоче розглядає книжки, запам'ятовує елементи друкованого тексту; правильно використовує терміни «звук», «буква», «склад», «слово», «речення», пояснює їх значення відповідно до вікових можливостей; може самостійно добирати слова на заданий звук, робить це швидко та без значних помилок; уміє проводити елементарний звуковий аналіз: виокремлює перший і останній звук, визначає кількість звуків у простих словах.

Середній рівень був характерний для дитини передшкільного віку, здебільшого розрізняє окремі звуки, але інколи плутає подібні за звучанням (особливо свистячі й шиплячі, дзвінки та глухі); може визначити позицію звука у слові, але потребує допомоги дорослого, додаткових запитань або зразка; ділить слова на склади, однак інколи помиляється при роботі зі складними чи довшими словами; виявляє інтерес до книжок і букв епізодично, переважно за умови стимулювання дорослого; знає значення мовленнєвих термінів, але використовує їх не завжди правильно або потребує нагадування; добирає слова на певний звук, проте може повторювати одні й ті самі або називати слова, що не відповідають умові; проводить звуковий аналіз з опорою на допомогу вихователя: визначає перший звук, але має труднощі з виділенням звуків у середині слова.

Низький рівень визначався, якщо дитина не завжди розрізняє на слух навіть значно відмінні звуки; подібні за звучанням майже не диференціює; не може самостійно визначити позицію звука у слові або робить це неправильно;

відчуває труднощі у поділі слова на склади, часто називає їх неправильну кількість, потребує багаторазового повторення; інтересу до букв, читання, розгляду книжок дитина майже не проявляє, звертається до них лише за вимогою дорослого; терміни «звук», «буква», «слово», «речення», «склад» плутає, не може пояснити або вживає їх неправильно; не може дібрати слова на заданий звук або пропонує слова, що не відповідають вимозі; не вміє виконувати звуковий аналіз навіть за значної допомоги дорослого: не виділяє звуки у слові, не визначає їх кількість.

Опишемо діагностувальні завдання.

Фонематичне сприйняття

Показник: уміння розрізняти на слух звуки рідної мови.

Завдання № 1. Гра «Почуй і покажи»

Мета: перевірити вміння розпізнавати звук у слові та відрізняти подібні за звучанням звуки.

Матеріал: картинки з предметами, що починаються на різні звуки (собака, дім, дерево, машина, риба, зошит).

Процедура виконання: Вихователь розкладає перед дитиною 4-6 карток, потім називає звук (наприклад, с) та пропонує знайти картинку, назва якої починається з цього звука. Завдання повторюється з іншими звуками. Фіксується кількість правильних виборів.

Завдання № 2. «Луна».

Мета: виявити здатність точно повторювати і розрізняти вислухані звуки.

Процедура виконання: Вихователь вимовляє окремі звуки: а,о,с,ш,п,б,д,т. Дитина має їх повторити «як луна». Вихователь вимовляє лише один звук із пари (с-ш, п-б, т-д), а дитина повинна сказати, який саме почула. Фіксується точність повторення та розпізнавання.

Показник: уміння виділяти звук у слові (на початку, в середині, в кінці слова).

Завдання № 3. Гра «Де сховався звук?»

Мета: визначити вміння дитини визначати позицію звуку в слові – на початку, в середині, в кінці.

Матеріал: картинки або предмети: рак, сир, оса, мак, шапка, кіт, лиса, вухо тощо. Звуки для діагностики: с, м, к, р, ш, л.

Процедура виконання: Вихователь показує картинку та вимовляє слово: «Це рак. Послухай звук р. Скажи, де він у слові: на початку, всередині чи в кінці?» Дитина відповідає словесно або показує відповідну картку-позначку (початок / середина / кінець). Завдання повторюється з 6–8 словами. Фіксується правильність визначення позиції звуку.

Результати виконання за першим критерієм «фонематичне сприйняття» вираховувалися відповідно до балів:

– 3 бали (достатній рівень) – дитина надає 5-6 правильних відповідей із 6, швидко та впевнено розпізнає звуки, не потребує підказки. Правильно повторює всіх або майже всі звуки; чітко розрізняє шиплячі, свистячі, дзвінкі та глухі. Дитина правильно визначає позицію звуку у 6-8 словах. Відповідає швидко, впевнено.

– 2 бали (середній рівень) – дитина правильно надає 3-4 відповіді, має труднощі з подібними звуками, допускає епізодичні помилки. При повторенні звуків допускає 2-3 помилки; плутає окремі пари звуків. При визначенні позиції

– 1 бал (низький рівень) – дитина надає 1-2 правильні відповіді, переважно навімання, має значні труднощі з називанням контрастних звуків. При повторенні звуків допускає часті помилки, змінює звуки на інші, не розрізняє навіть контрастні звуки.

Результати виконання дітьми завдань за критерієм «фонематичне сприйняття» подано в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Фонематичне сприйняття

Група	Бали			Сер. ариф., %		
	3	2	1			
Експериментальна	2	5	3	20%	50%	30%
Контрольна	3	5	2	30%	50%	20%

Як видно з таблиці 2.2, 3 бали (достатній рівень) одержали 2 дітей експериментальної і 3 – контрольної групи. Ці діти впевнено й точно розрізняли на слух звуки рідної мови, легко впізнавали знайомі звуки тварин, правильно визначали наявність звуку на початку слова та могли проплескати склади у названих словах. Під час виконання завдань діти уважно слухали, майже не потребували повторення інструкції, швидко добирали правильні картки чи іграшки. Наприклад, почувши звук «м», діти без вагань показували «м'яч» або «молоко»; у грі «Хто так говорить?» вони точно співвідносили звук «гав-гав» із собакою, «му-у» – з коровою. У завданні на визначення позиції звуку в слові такі діти правильно реагували на початкові та кінцеві звуки: при слові *мак* плескали один раз наприкінці, при слові *мама* чітко виділяли звук *м* на початку.

Середній рівень (2 бали) показали 5 дітей з експериментальної та 5 – з контрольної групи. Вони загалом правильно розрізняли окремі контрастні звуки, однак потребували повторної демонстрації або додаткового стимулу. У грі «Хто так говорить?» ці діти частіше вагалися, інколи спочатку вказували неправильну іграшку, але після уточнення давали правильну відповідь. У завданні на виділення звуку в слові їм вдавалося розпізнати його лише у простих випадках, наприклад, на початку слова (*м'яч, сани*), проте визначити звук у середині чи кінці було важче. При поділі слів на склади діти могли збиватися, пропускати плески або наступати одне на одне, але після повторення слова частіше виконували завдання правильно. У поведінці спостерігалися ознаки непослідовності: інтерес до завдань нестійкий, зосередженість короткочасна.

Низький рівень (1 бал) отримали 3 дитини експериментальної та 2 – контрольної групи. Їм було важко розрізняти навіть чітко контрастні звуки, вони нерідко називали тварину або предмет випадково, не співвідносячи звук із

відповідною карткою. У завданні «Плесни стільки разів, скільки складів» діти або не плескали зовсім, або плескали без зв'язку з кількістю складів. Часто відмовлялися повторювати звук після дорослого або відповідали нерозбірливо. Під час гри «Злови звук» більшість реакцій була хаотичною: діти плескали незалежно від того, чи звучав у слові потрібний звук. Такі результати свідчать про недостатній розвиток слухової уваги, труднощі з фіксацією та аналізом звукової інформації.

Аналіз результатів обстеження за критерієм «фонематичне сприйняття» показав, що в обох групах переважає середній рівень його сформованості (50%). Діти здебільшого здатні розрізняти окремі звуки, однак мають труднощі з точним виділенням звука в слові та визначенням його позиції. Лише 20–30% дітей досягли достатнього рівня, демонструючи впевнене й точне виконання усіх завдань. Натомість 20–30% обстежуваних мають низький рівень фонематичного розвитку, що виявляється у значних труднощах під час аналізу звукової будови слова, нестійкій увазі та слабкій здатності до слухового розрізнення.

Опишемо діагностувальні завдання за критерієм «звуковий аналіз слова».

Звуковий аналіз слова

Показник: інтерес до читання, розгляду букв у книжці.

Завдання № 1 «Знайома буква»

Мета: визначити рівень сформованості вміння дитини впізнавати та диференціювати друковані й писані букви, а також співвідносити їх зі звуками та знайомими словами.

Матеріал: набір карток із друкованими літерами та кількома писаними варіантами; дитяча книжка або журнал.

Процедура: вихователь по черзі демонструє дитині картки з буквами та пропонує назвати ті, які вона впізнає. Після цього дитина має знайти знайомі букви у тексті книжки. За потреби вихователь уточнює: який звук позначає ця буква та чи знає дитина слова, що починаються з неї.

Показник: уміння правильно вживати слова «речення», «слово», «звук», «склад», «буква»

Завдання № 2 «Слово чи речення?»

Мета: перевірити сформованість базових мовних понять.

Матеріал: короткі картки-речення: «Кіт спить», «Дівчинка читає», «Собака біжить».

Процедура: вихователь запитує:

- «Що це – слово чи речення?»
- «Скільки слів?»
- «Який перший звук у слові?»
- «Скільки складів?»

Дитина обирає правильний термін – слово, речення, звук, склад, буква.

Показник: *уміння добирати слова на певний звук*

Завдання № 3 «Добери слово»

Мета: визначити здатність добирати слова на заданий звук.

Матеріал: звукові картки (м, к, с, р).

Процедура: Вихователь називає звук, дитина добирає 2–3 слова або знаходить відповідні картинки.

Результати виконання за другим критерієм звуковий аналіз слова вираховувалися відповідно до балів:

- 3 бали (високий рівень) – дитина виявляє інтерес до букв, безпомилково називає, правильно вживає терміни, легко добирає слова на звук.
- 2 бали (середній рівень) – дитина проявляє помірний інтерес до букв, іноді плутається, потребує підказки.
- 1 бал (низький рівень) – дитина не впізнає букв, не розуміє понять, не добирає слова.

Результати виконання дітьми завдань за критерієм «звуковий аналіз слова» подано в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Результати виконання дітьми старшого дошкільного віку завдань за критерієм «звуковий аналіз слова» на констатувальному етапі

Група	Бали			Середній бал		
	3	2	1			
Експериментальна	4	4	2	40%	40%	20%
Контрольна	3	5	2	30%	50%	20%

Як видно з таблиці, високий рівень (3 бали) показали 4 дітей експериментальної та 3 дітей контрольної групи (40% та 30% відповідно). Ці діти впевнено орієнтувалися у звуковому аналізі слова: правильно використовували мовленнєві поняття («звук», «склад», «буква», «слово», «речення»), безпомилково впізнавали друковані букви та частину писаних, а також легко добирали слова на заданий звук.

Середній рівень (2 бали) спостерігався у 4 дітей експериментальної та 5 дітей контрольної групи (по 40% та 50%). Діти розуміли суть завдань, проте плутали деякі мовні терміни, інколи помилялися у визначенні першого чи останнього звука, не завжди правильно добирали слова на певний звук. Упізнавали частину букв, але деякі викликали труднощі.

Низький рівень (1 бал) отримали 2 дитини експериментальної та 2 дитини контрольної групи (по 20%). Ці діти не орієнтувалися у звуковому аналізі, не могли визначити звуки у слові, не розуміли термінів або вживали їх неправильно, не добирали слова на звук. У впізнаванні букв допускали багато помилок. Узагальнюючи дані, можна зазначити, що більшість дітей (40–50%) мають середній рівень сформованості умінь звукового аналізу та мовних понять. Високий рівень характерний для 30–40% дітей, що свідчить про достатню підготовку до шкільного навчання у частини вихованців. Низький рівень (20%) демонструє наявність дітей, які потребують спеціальних вправ на розвиток мовленнєвої готовності.

Отже, результати констатувального етапу свідчать, що діти передшкільного віку мають переважно середній рівень сформованості умінь звукового аналізу. Водночас помітна частина дітей потребує додаткових занять,

спрямованих на закріплення термінів, розвиток здатності добирати слова на заданий звук, а також на впізнавання друкованих і писаних букв.

Кількісні результати рівнів розвитку мовленнєвої компетентності дітей передшкільного віку подано в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

**Рівні розвитку мовленнєвої компетентності дітей передшкільного віку
в оволодінні основами грамоти на констатувальному етапі**

<i>Групи</i>	<i>Рівні, %</i>		
	<i>Достатній</i>	<i>Середній</i>	<i>Низький</i>
ЕГ	20	50	30
КГ	10	60	30

За даними таблиці, на констатувальному етапі в експериментальній групі 20 % дітей виявили достатній рівень мовленнєвої компетентності, 50 % – середній рівень, а 30 % – низький рівень. У контрольній групі розподіл рівнів дещо інший: 20 % дітей мали достатній рівень, 60 % – середній, 30 % – низький рівень.

Отже, результати діагностики показали, що більшість дітей обох груп знаходяться на середньому рівні розвитку мовленнєвої компетентності в оволодінні основами грамоти, але існує значний відсоток дітей із низькими показниками, що потребує спеціальної роботи з їхньої мовленнєвої активності, збагачення словника, формування умінь послідовно та логічно здійснювати звуковий аналіз слова, продовжувати роботу над усвідомленням дітьми понять «звук», «слово», «речення», про що буде висвітлено в наступному параграфі другого розділу.

2.2. Методика розвитку мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку в оволодінні основами грамоти

Розпочинаючи експериментальну роботу, насамперед схарактеризували педагогічні умови реалізації методики розвитку мовленнєвої компетентності дітей передшкільного віку в оволодінні основами грамоти. Було визначено такі педагогічні умови:

- створення мовленнєво-розвивального середовища для розвитку мовленнєвої компетентності дитини передшкільного віку в оволодінні основами грамоти;
- використання системи спеціально дібраних вправ та ігрових методів для розвитку початкових навичок із грамоти в дітей шостого року життя;
- організація індивідуально-диференційованого підходу до розвитку мовленнєвої компетентності в оволодінні основами грамоти.

Схарактеризуємо першу педагогічну умову. Створення мовленнєво-розвивального середовища є однією з ключових педагогічних умов, що забезпечують успішне формування мовленнєвої компетентності дітей передшкільного віку та готують їх до подальшого оволодіння основами грамоти. На цьому віковому етапі мовлення виступає провідним засобом пізнання світу, комунікації, регуляції поведінки й розвитку мислення, тому організація спеціально продуманого середовища має бути цілеспрямованою, системною та відповідати віковим особливостям дітей.

Мовленнєво-розвивальне середовище в аспекті досліджуваної проблеми має на меті забезпечити стимулювання мовленнєвої активності дітей у природних та спеціально організованих ситуаціях; збагачення словникового запасу, розвиток діалогічного та монологічного мовлення; підготовка дітей до опанування елементів грамоти через розвиток фонематичного слуху, артикуляційних навичок, мовленнєвого дихання; формування позитивної мотивації до мовленнєвої діяльності.

Мовленнєво-розвивальне середовище передбачає наявність у груповій кімнаті предметів, що спонукають до мовлення:

- куточки книги та картинки, настільні книги-малюнки, набори сюжетних зображень;

- дидактичні ігри для розвитку мовлення: картки на узагальнення, порівняння, називання предметів;

- предмети для театралізації: ляльки, ширма, маски, пальчиковий театр;

- сенсорні матеріали для розвитку дрібної моторики, що опосередковано стимулює мовленнєвий розвиток;

- аудіозаписи пісенок, віршів, скоромовок, знайомих звуків.

У багатьох закладах дошкільної освіти створюються мовленнєві куточки з картками, іграшками, книжками-розкладайками, театральними атрибутами для інсценування. Педагоги озвучують свої та дитячі дії, стимулюючи розширення активного словника. В освітньому процесі інтегрують цифрові ресурси (інтерактивні книги, картки на сенсорних екранах), але з обов'язковим супроводом дорослого.

Художня література відіграє важливу роль у формуванні особистості дитини та розвитку її мовлення. Вона стимулює мислення, розвиває навички спілкування, формує цілісне уявлення про навколишній світ. Саме тому використання художніх творів є одним із ключових напрямів у розвитку мовленнєвої компетентності дитини переддошкільного віку в оволодінні основами грамоти.

Під час планування мовленнєвої діяльності варто подбати про організацію мовленнєво-розвивального простору у групі таким чином, щоб він стимулював мовлення. Таке середовище передбачає доброзичливу атмосферу, в якій дитина вільно висловлюється, відчуває довіру та не боїться помилитися. Правильно організоване середовище має бути доступним, емоційно привабливим, безпечним та мобільним, щоб діти мали змогу самостійно обирати матеріали.

Зазначимо, що дуже важливу роль відіграє вихователь, який виступає моделлю правильного, чіткого й виразного мовлення; створює атмосферу доброзичливого спілкування, заохочує до діалогу; організовує спільні ігри, бесіди, читання, під час яких дорослий акцентує увагу дитини на нових словах,

поняттях «звук», «слово», «речення», допомагає формувати фразове мовлення, здійснювати звуковий аналіз слова.

Оскільки провідною діяльністю дітей передшкільного віку ще залишається ігрова діяльність, мовленнєво-розвивальне середовище включає: дидактичні ігри; ігри на розпізнавання звуків, мовленнєві руханки, артикуляційні ігри; інтонаційні вправи, слухові диктанти; вправи на координацію рухів пальців, просторове орієнтування, розвиток зорово-моторної координації; ігри на засвоєння характеристики звуків, ритмів; театралізовані ігри, в яких діти виступають у ролі звуків тощо.

Мовленнєво-розвивальне середовище сприяє розвитку активного словникового запасу; вмінню слухати й розуміти мовлення іншого; навичок звукової культури мовлення (чіткість, правильна артикуляція, інтонація); забезпечує сталий інтерес до книги, зображень, звукових і мовленнєвих ігор; сприяє мовленнєвій активності дитини, для цього важливо педагогові коментувати свої дії, заохочувати дітей повторювати, ставити запитання; м'яко виправляти неправильні висловлювання, пропонуючи правильний варіант.

Мова – це не лише інструмент вираження думок, а й засіб соціальної взаємодії.

Мовленнєве спілкування із дорослими пов'язане з пізнанням навколишнього світу. Через питання, пояснення, коментарі дитина дізнається нову інформацію, починає активно цікавитися предметами та явищами. Дорослий у спілкуванні передає дитині відчуття безпеки, підтримки й прийняття. Емоційно забарвлене мовлення (ласкаві інтонації, щирі реакції) стимулює бажання дитини відповідати, наслідувати й долучатися до діалогу.

Провідною формою навчання дітей рідної мови та розвитку мовлення є заняття різних видів і типів. В основу мовленнєвих занять доцільно покласти роботу з літературними текстами, які забезпечують особливий емоційно-естетичний настрій заняття, допомагають дітям у набутті життєвої компетентності. Активності дітей сприяють також творчі завдання, звернення до їхнього особистого досвіду, адже чим більше розмовляють діти на занятті, тим воно ефективніше. Кожне мовленнєве заняття має давати дітям почуття

задоволення. На мовленнєвих заняттях важливо створювати такі умови, які стимулюватимуть максимальну мовленнєву активність кожної дитини. Цього можна досягнути, дотримуючись таких умов:

1. Уміння викликати у дітей інтерес до теми заняття та розумно співвідносити власну мовленнєву активність і мовленнєву активність дітей – неприпустимо, щоб дорослий говорив більшу частину заняття.

2. Забезпечення оптимальної інтенсивності мовленнєвого навантаження дітей – надто прості завдання знижують інтерес дітей, послаблюють готовність до подолання труднощів.

3. Уміння педагога бачити особисті досягнення дитини, а не порівнювати її з іншими дітьми.

Розвиток мовленнєвої компетентності дитини переддошкільного віку за умови активного мовленнєвого спілкування з дорослими можна здійснювати через коментування педагогом щоденних дій, засобом спільних ігор з використанням мовних інструкцій, читання вголос та обговорення побаченого на ілюстраціях, стимулювання дітей ставити питання та самостійно описувати побачене. Отже, активне мовленнєве спілкування з дорослими не лише формує словник і граматику, а й сприяє розвитку пізнавальної, емоційної та соціальної сфер дитини, готує дитину до читання й письма. Саме завдяки постійному діалогу з дорослим дитина засвоює мову як головний засіб пізнання світу та взаємодії з ним.

Принципами організації мовленнєво-розвивального середовища виступили:

- доступності: діти самостійно можуть обирати матеріали для гри та мовленнєвої активності;
- відповідності віковим особливостям: матеріали не перевантажені, прості, яскраві, зрозумілі;
- інтегрованості: мовлення розвивається в усіх видах діяльності – грі, рухах, музиці, побутових процесах;

- системності й послідовності: поступове ускладнення мовленнєвих завдань з оволодіння основами грамоти;

- емоційної насиченості: позитивна атмосфера сприяє бажанню дитини говорити, запитувати, експериментувати зі словами.

Схарактеризуємо другу педагогічну умову – використання системи спеціально дібраних вправ та ігрових методів для розвитку початкових навичок із грамоти в дітей шостого року життя. Розвиток початкових навичок із грамоти в дітей старшого року життя має відбуватися виключно в ігровій, природній для цього віку формі. На цьому етапі дитина ще не оволодіває буквами чи читанням у традиційному розумінні; натомість формуються передумови грамоти, які надалі забезпечать легке опанування читання й письма у шкільному періоді.

Слова й конструкції у грі мають конкретний сенс (доступний досвід), тому їх легше засвоїти. Ігри дозволяють багаторазово повторювати ту саму навичку без «втоми», змінюючи умови гри. Гра – це діалог, рольова взаємодія, регулювання мовлення відповідно до виконуваного завдання. І. Лисенкова шляхом аналізу сучасних досліджень і науково-методичних розробок визначила, що найефективнішим засобом розвитку мовленнєвої компетенції є ігри-фантазування, які передбачають насамперед розвиток мовлення, виховання культури мови дитини, що зумовлює особливу організацію мовної роботи, націлену на збагачення словника, граматичну упорядкованість, зв'язність висловлювання у процесі творчої роботи, розвиток поетичної чутливості до краси й точності художнього слова, через який реалізується естетична функція дитячого мовлення [32, с. 135]. Подібні ігри сприяють розвитку зв'язного мовлення в дітей, відіграють важливу роль у досягненні дітьми високого рівня мовленнєвої культури, що характеризується багатством, точністю і виразністю, розвивають у дітей усі психічні процеси, а головне – спонукають дитину до самостійної діяльності [32, с. 135]. Мовленнєві ігри поєднують природну дитячу мотивацію до гри з цілеспрямованою мовленнєвою діяльністю. Через гру дитина засвоює нові слова, відпрацьовує звукові й граматичні структури, вчиться користуватися мовою в соціальному контексті.

Збагачення сенсорного досвіду є однією з ключових умов розвитку мовленнєвої компетентності дитини передшкільного віку, адже саме через відчуття у дитини формується уявлення та накопичується досвід, що стає основою для оволодіння елементами грамоти. Дитина спочатку переживає сенсорний досвід (доторк, смак, звук, колір, запах), а потім через дорослого отримує мовленнєве позначення цього явища. Повторення таких ситуацій зміцнює асоціації: «відчуття – слово – значення». Через різні сенсорні стимули (м'яке – тверде, тепле – холодне, кисле – солодке) діти опановують прикметники, дієслова, іменники.

Досвід слухання різних звуків (природи, предметів, музики) допомагає відрізнити тембр, висоту, ритм, що сприяє кращому розпізнаванню і відтворенню мовних звуків. Зазначимо, що сенсорний досвід тісно пов'язаний із розвитком уваги, пам'яті, мислення. Чим багатший досвід, тим легше дитині встановлювати причинно-наслідкові зв'язки й виражати їх словами.

У передшкільному віці активно формується словниковий запас, граматичні навички, здатність будувати прості й поширені речення, закладаються основи діалогічного та монологічного мовлення. Своєчасно сформована мовленнєва компетентність у передшкільному віці виступає важливою умовою подальшого успішного навчання, розвитку мислення, уяви та комунікативних здібностей, створюючи базу для оволодіння грамотою у старшому дошкільному віці. Тому використання системи спеціально дібраних вправ і методів, що поєднують сенсорний, моторний, слуховий та мовленнєвий розвиток, є однією з ключових педагогічних умов, які забезпечують стимулювання мовленнєвої активності та збагачення словника; розвиток фонематичного слуху (уміння розрізняти та розпізнавати звуки); розвиток дрібної моторики та координації рухів як фундаменту графічних умінь; виховання інтересу до книги, картинок, звуків, мовленнєвих і сенсорних ігор; удосконалення всіх складників мовленнєвої компетентності дитини старшого дошкільного віку.

Для цього нами було дібрано з методичної літератури й адаптовано на їх основі різноманітні ігри і вправи, зокрема:

- вправи на розвиток мовленнєвого слуху та уваги, що сприяли формуванню здатності дитини прислухатися, розпізнавати, диференціювати звуки навколишнього світу: слухання «звуків природи», музичних іграшок, побутових звуків; ігри «Звідки звук?», «Що звучить?», «Де сховалася іграшка?»; вправи на відтворення ритмів (плескання, тупання, постукування);

- артикуляційні вправи, що були спрямовані на активізацію м'язів мовленнєвого апарату: прості артикуляційні ігри: «усмішка», «трубочка», «слоник», «годинник»; вправи для розвитку м'язів губ і язика через ігрові сюжети (наприклад, «киця лащить», «коник цокає»);

- вправи на мовленнєве дихання, спрямовані на формування навичок правильно видихати повітря під час мовлення: надування кульок, мильних бульбашок; ігри «здуй пушинку», «поплив кораблик», «вітерець»; короткі звукові вправи на видих («с-с-с», «ш-ш-ш»);

- дидактичні вправи для розвитку словника, орієнтовані на розширення пасивного та активного словника: називання предметів, дій, ознак; вправи «Покажи...», «Знайди такий самий»; ігри з картками: тварини, одяг, транспорт, овочі/фрукти;

- вправи на розвиток дрібної моторики, що безпосередньо пов'язаний із мовленнєвим розвитком: пальчикові ігри; будування веж та ін.

З-поміж ігор пропонували дітям: театралізовані (в яких дитина мала можливість «говорити в ролі», використовувати емоції, інтонацію), ігри-імітації (сприяли розвитку артикуляції та звуконаслідування), мовленнєві ігри (на визначення звука у слові, його характеристики), сенсорні ігри (сприяли набуттю дитиною сенсорного досвіду як основи для розвитку категоризації, що важливо для грамоти, а також формуванню мовленнєвих понять, наприклад, ігри «холодне/тепле», «м'яке/тверде», «велике/маленьке»;

Принципами добору вправ та ігрових методів виступили:

- наочності, відповідно до кожної гри добирався наочний, роздатковий, іграшковий матеріал;

- поступовості: прості ігрові вправи та завдання переходили у складніші – від звуконаслідувань до простих слів;
- емоційності: підтримка дорослого, похвала, радість від спільної діяльності;
- полісенсорності: залучення зору, слуху, моторики, тактильних відчуттів одночасно.

Схарактеризуємо третю педагогічну умову – організація індивідуально-диференційованого підходу до розвитку мовленнєвої компетентності в оволодінні основами грамоти. Індивідуально-диференційований підхід є однією із провідних педагогічних умов, що визначає ефективність розвитку мовленнєвої компетентності дітей передшкільного віку у процесі оволодіння основами грамоти. Оскільки розвиток мовлення в дітей відбувається нерівномірно, із власним темпом та можливими варіаціями норм, педагог має враховувати індивідуальні потреби, особливості психофізичного розвитку, рівень сформованості навичок і стиль пізнавальної діяльності кожної дитини. Сутність індивідуально-диференційованого підходу полягає у:

- створенні умов для розвитку мовлення з урахуванням вікових, індивідуальних і мовленнєвих особливостей кожної дитини;
- доборі вправ, ігрових методів та форм роботи відповідно до рівня мовленнєвого розвитку (словника, граматичної будови, фонематичного слуху, артикуляційних можливостей);
- забезпеченні оптимального темпу навчання: не перевищуючи, але й не занижуючи можливості дитини;
- наданні адресної мовленнєвої підтримки та корекції у процесі формування пропедевтичних навичок з грамоти.

Важливо, що індивідуально-диференційований підхід дає змогу уникати перевантаження, знижувати тривожність та підтримувати природну пізнавальну активність дитини, дозволяє адаптувати зміст та форми вправ, ігор, завдань до потреб дитини, диференціювати завдання за ступенем складності, підтримувати дітей, які мають уповільнений темп розвитку мовлення і водночас стимулювати

мовленнєву активність у дітей із високим рівнем розвитку для подальшого ускладнення завдань з оволодіння основами грамоти; створює умови для мовленнєвих успіхів, позитивного емоційного досвіду та забезпечує готовність дитини до подальшого оволодіння грамотою – читанням і письмом.

Індивідуально-диференційований підхід дозволив диференціювати адаптовані завдання, ігри і вправи за такими групами, які у процесі навчання забезпечували перехід дитини від однієї до іншої відповідно до динаміки засвоєння матеріалу, тобто були гнучкими:

1. Діти з високим рівнем мовленнєвого розвитку: завдання на ускладнення: передбачали вивчення букв у книжці; поділ слова на склади тощо.

2. Діти з середнім рівнем: вправи на розвиток слухового сприйняття, вміння добирати слова на певний звук, стимулювання інтересу до книги, розгляду букв у книжці тощо.

3. Діти з низьким рівнем мовленнєвого розвитку: сенсорні ігри, артикуляційні вправи, звуконаслідування, робота над розумінням мови.

Реалізуючи третю педагогічну умову, педагог забезпечував м'яке моделювання мовлення (виправлення неправильного висловлювання через правильний приклад), стимулював успіхи дитини шляхом використання похвали, позитивної мотивації («Ти чудово сказав! Спробуй ще!»); адаптував вправи таким чином, щоб вона мала позитивний досвід (тобто спирався на принципи варіативності та гнучкості: педагог змінював вправи чи завдання залежно від стану чи настрою дитини).

Зважаючи на процеси індивідуалізації освіти, треба враховувати особливості кожної дитини. Педагогові слід знати, як поставити дитині завдання, скільки часу виділити на його розв'язання, як забезпечити розумну допомогу, оцінити результат та докладені зусилля. Під час спілкування важливо так розмістити дітей, щоб вони могли бачити одне одного та вихователя. Без «контакту очей» неможливо формувати вміння слухати, розуміти, що відіграє важливу роль в оволодінні дитиною основами грамоти.

З урахуванням результатів констатувального експерименту нами було розроблено і впроваджено методику розвитку мовленнєвої компетентності дитини передшкільного віку в оволодінні основами грамоти, що передбачала три послідовних етапи роботи з дітьми: підготовчий, формувальний, узагальнювально-контрольний. На кожному етапі робота з дітьми реалізовувалась за допомогою відповідних педагогічних умов розвитку мовленнєвої компетентності в оволодінні основами грамоти, описаних раніше.

Метою першого, підготовчого, етапу виступило створення сприятливих умов для формування в дітей передшкільного віку стійкого інтересу до мовлення, книги, розвитку фонематичного слуху, артикуляційних навичок та збагачення активного словника як основи подальшого оволодіння грамотою. Формами і методами роботи на підготовчому етапі виступили: мовленнєві ігри, дидактичні вправи на розвиток слухової уваги та фонематичного сприймання; вправи на розвиток артикуляційної моторики; наочний метод (показ і розгляд предметних і сюжетних картинок, іграшок, мультимедійних матеріалів). На першому етапі створили мовленнєво-розвивальне середовище (ігрове, предметне, комунікативне). Основна увага була спрямована на добір предметів, дидактичних картинок тих слів, за якими передбачалося здійснювати звуковий аналіз; художніх творів для активізації уваги та інтересу дитини до книжки, бажання читати. Для прикладу проілюструємо переліком творів, поданих у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5.

Перелік творів українських письменників

№	Автор	Назва
1	Анатолій Камінчук	Вірш Азбука
2	Марійка Підгірянка	Вірш Азбука
3	Надія Кир'ян	Вірші: Неслухняна абетка. Жоржина
4	Варвара Гринько	Вірші: Слова. Буква Їє. Буква Є. Жу-жу-жу. Буква У.
5	Галина Мирослава.	Казка Серйозна казкова історія «Абетний або Абетковий дім»

Проілюструємо прикладом занять.

Тема: «Знайомство з буквою А»

Мета заняття: створити емоційне знайомство зі звуком та буквою «А»; формувати початкове розуміння звуку через образ та дію; розвивати слухову увагу, мовленнєву активність, наслідування звуків; стимулювати дрібну моторику та тактильні відчуття; розвивати інтерес до мовлення та гри; формувати вміння слухати й взаємодіяти у групі.

Матеріал та обладнання: лялька Марійка (середнього розміру); велика м'яка або картонна буква А; маленькі картки або іграшки на звук «А» (автомобіль, апельсин, акула – за вибором); лоток з манкою або сенсорна м'яка поверхня; дзеркальця; музика для фізкультхвилинки.

Хід заняття

1. Організаційний момент.

Вихователь заходить із лялькою в руках. Вихователь: – Доброго ранку, мої любі! Сьогодні до нас прийшла гостя – лялька Марійка. Подивіться, яка вона гарна!

– Марійка хоче з вами познайомитися та показати один дуже важливий звук. Хочете почути? *Діти реагують.*

2. Знайомство зі звуком «А».

Вихователь рухає Марійці голівку так, ніби вона прокидається. Вихователь (від імені Марійки) (– «А-а-а...» (ніби позіхає)

– Марійка каже звук А.

Вихователь: – А давайте і ми скажемо разом з Марійкою: «Ааааа».

Діти повторюють.

3. Ознайомлення з буквою «А»

Вихователь дістає велику букву А. – Дивіться, Марійка принесла нам свій улюблений будиночок – букву А.

– Вона схожа на гірку. Давайте проведемо по ній пальчиком. Діти торкаються букви, гладять її.

Вихователь: – А тепер скажемо їй «Ааа».

4. Сенсорна гра «Намалюємо букву Марійки».

На столах – лоточки з манкою.

Вихователь: – Марійці дуже подобається її буква, і вона хоче, щоб ми намалювали її в манці.

– Погляньте, як я веду пальчиком: одна доріжка вниз... друга вниз... і маленька поперечка. Діти повторюють. Головне – процес, а не точність.

5. Гра «Подарунки для Марійки».

Перед дітьми – кілька іграшок на звук А.

Вихователь: – Марійка принесла нам подарунки. Вони теж люблять звук «А».

– Послухайте: А-а-автомобіль! Знайдіть автомобіль. Діти обирають.

Вихователь: – А це що? А-а-апельсин! (Показує, діти називають або жестом вибирають.)

6. Фізкультхвилинка «Марійка танцює».

Звучить легка музика. Вихователь: – Марійка хоче з вами потанцювати.

Повторюйте за нею!

1. Марійка піднімає ручки вгору – і ми піднімаємо: «Аааа».
2. Опускає ручки вниз – присідаємо: «а-а-а».
3. Повертається вправо – і ми повертаємося.
4. Стрибає маленькими стрибками – і діти стрибають.

Рухи прості й веселі.

7. Гра «Коли почуєш А – плесни».

Вихователь: – Марійка зараз буде слухати разом з нами. Я скажу різні звуки, а ви плесніть у долоньки, тільки коли почуєте А.

Вимовляє: «О... У... А!... М... І... А!»

Діти плескають. Марійка теж «плескає» (вихователь рухає її руками).

8. Дзеркальна вправа «Як ротик каже А».

Вихователь роздає дзеркальця. – Марійка хоче подивитися, як ми красиво кажемо звук А.

– Подивіться на себе у дзеркальце. Відкриваємо ротик широко... і кажемо: «Аааа». Діти повторюють.

9. Підсумок заняття.

Марійка «хитає» дітям головою.

Вихователь: – Марійка дякує вам за гру. Ви чудово навчилися промовляти звук А, торкалися букви, шукали предмети.

– Давайте попрощаємося з Марійкою.

Діти махають руками.

Тема: «Ведмедик Бобо та буква Б»

Мета заняття: ознайомити дітей зі звуком і буквою Б в ігровому сюжеті; формувати первинне співвіднесення звук → образ → буква; розвивати слухову увагу, мовленнєву активність; стимулювати дрібну моторику й наслідування звуків; активізувати словник (м'яч, баранчик, банан, ведмедик); виховувати доброзичливість, вміння допомагати персонажу; формувати емоційний відгук на художню ситуацію.

Матеріал та обладнання: – іграшковий ведмедик (Бобо); велика м'яка або картонна буква **Б**; кошик із предметами/іграшками на звук Б: банан (іграшковий або муляж), м'ячик (Б – «бум»), баранчик, барабан; лотки з манкою для малювання букви; дзеркальця; музика для фізкультхвилинки.

Хід заняття

1. Організаційний момент – поява ведмедика Бобо.

Вихователь заходить із ведмедиком Бобо.

– Діти, до нас завітав гість. Познайомтесь – це ведмедик Бобо!

– Подивіться, який він засмучений. Бобо щось загубив...

Педагог нахиляється до ведмедика й каже його голосом:

Бобо: – «Бо-бо-бо... де моя буква Б?»

2. Ознайомлення зі звуком Б.

Вихователь: – Давайте допоможемо Бобо знайти букву. Спочатку послухаймо, як він каже свій звук. Ведмедик «промовляє»: Бобо: – «Б-б-б-б...» (ніби постукує лапками).

Вихователь: – Повторимо разом з ним: б-б-б.

– Це ніби маленький стукіт: б... б... б...

Діти повторюють.

3. Поява букви Б.

Вихователь дістає велику букву Б.

Вихователь: – Ось вона, буква Б! Ведмедик Бобо її знайшов!
– Подивіться, яка вона округла, ніби животик у Бобо.

Діти торкаються букви, гладять її.

Вихователь: – Проведемо пальчиком: раз – догори, два – навколо кружечка.
Молодці!

4. Сенсорна вправа «Пиши, як Бобо»

На столах – манка в лоточках.

Вихователь: – Бобо хоче, щоб ми намалювали його букву.
– Подивіться: ось паличка... а ось кругленький бочок – «Б».

Педагог малює у манці. Діти повторюють так, як можуть.

Бобо (вихователь від імені ведмедика):

– «Ба-ба-ба! Красиво малюєте!»

5. Гра «Кошик Бобо».

Перед дітьми стоїть кошик з предметами на звук Б.

Вихователь: – У Бобо є кошик із речами, які починаються на звук Б. Давайте їх знайдемо.

Ведмедик «запитує»: – «Ба-на-ан... де банан?». Діти шукають банан.

Вихователь: – А тепер знайдіть, що каже бум-бум – це барабан! Діти знаходять барабан.

Вихователь: – А хто це? Баранчик! Він каже «бе-е-е!» – і теж починається на Б.

6. Фізкультхвилинка «Ведмежа зарядка»

Під веселу музику.

Вихователь: – Бобо хоче зробити зарядку. Повторюйте за ним!

1. Б – піднімаємо лапки (руки вгору).
2. – «Бооом!»
3. Б – тупаємо, як ведмедики.
4. – «Б-б-б-б!»

5. Б – присідаємо.

6. – «Бо-бо-бо!»

7. Б – обіймаємо себе.

– «Ба-а-а!». Діти рухаються разом із ведмедиком.

7. Вправа «Коли почувеш Б – торкнись ведмедика».

Вихователь: – Зараз я казатиму різні звуки. Коли почуєте **Б**, торкніться Бобо.

Вимовляє: «А... О... Б!... М... Б!... У... Е... Б!»

Діти торкаються ведмедика.

8. Дзеркальна вправа «Б – маленький плеск»

Діти беруть дзеркальця.

Вихователь: – Подивіться в дзеркальце: губки трошки змикаються, а тоді роблять маленький плеск – **б!**

– Спробуємо: «б-б-б». Бобо «підтакує».

9. Підсумок заняття.

Ведмедик обіймає дітей (педагог торкається їх іграшкою).

Вихователь: – Бобо дуже вдячний вам! Ви допомогли йому знайти букву Б, озвучити її, намалювати, знайти слова на Б.

– Давайте скажемо Бобо: «До побачення, Бобо!». Діти махають ведмедикові.

Метою другого, **формувального**, етапу було ознайомити дітей з буквами, що позначають голосні звуки та приголосні звуки; ознайомити зі складами, що утворюються за допомогою літер; розвивати навички чітко артикулювати склади з певною літерою; вчити утворювати відкриті й закриті склади. Формами і методами роботи на формувальному етапі виступили: ігрові вправи на складання словосполучень та простих речень; вправи на утворення складів, знаходження літери у словах тощо; завдання, що викликають бажання розглядати книгу, літери (розфарбуй..., напиши..., знайди....); використання художнього слова (вірші, оповідання, загадки) для активізації мовлення дитини старшого дошкільного віку, артикулювання звуків, усвідомлення нею понять «звук», «слово», «буква», «речення». Послідовність роботи описана в додатку А.

Наведемо приклади вправ на цьому етапі навчання.

Дидактичні вправи на розвиток слухової уваги та фонематичного сприймання сприяли розвитку чутливості до звукової будови слова – основи для подальшого оволодіння грамотою. Це такі вправи, як:

– «Впізнай звук». Діти слухали знайомі звуки (дзвіночок, барабан, стукіт у двері, дзижчання) і називають джерело. Це тренує слухову увагу.

– «Почуй перший звук». Педагог вимовляє слова («кіт», «книга», «кубик»), діти мають визначити, з якого звука вони починаються.

– «Чарівна торбинка» – у мішечку предмети. Дитина на дотик виймає предмет, називає його, виділяючи перший чи останній звук.

Гра «Голосні кульки».

Мета: початкове розрізнення голосних звуків (а,у,о).

Інструкція до виконання: Перед дитиною лежать три кульки: червона (а), синя (о), жовта (у). Педагог каже один звук: «А-а-а!» Дитина має доторкнутися до «кульки-звука». Потім дитина сама видає звук, а педагог торкається кульки.

Вправа «Голосочок прокидається».

Мета: розвивати мовне дихання та тривалість видиху; стимулювати вимову голосного звуку А.

Обладнання: дзеркальця, картинка «Сонечко прокидається».

Інструкція: Вихователь показує, як «прокидається» солодко ротик – широко відкривається. Разом із дітьми промовляє довгий звук: «А-а-а-а...». Діти дивляться в дзеркало й повторюють. Педагог підсилює рухом: сонечко піднімається – звук подовжується.

Вправа «Пальчик, малюй букву!»

Мета: формувати сенсорне уявлення про форму букви; розвивати дрібну моторику.

Обладнання: лотки із манкою або піском, велика буква А або Б.

Інструкція: Вихователь проводить пальчиком по великій букві. Дитина повторює рух пальчиком. Потім малює у манці схожий рух (не обов'язково точний). Педагог підсилює словами: «Так пальчик малює букву!».

Вправа «Знайди звук у слові».

Мета: формувати ранній фонематичний слух; навчити дитину впізнавати звук у знайомих словах.

Обладнання: іграшки: м'яч, машина, банан, ведмедик.

Інструкція: Педагог показує іграшки. – «Послухай слово М'ЯЧ. Чуєш – ммм?» Дитина торкається м'ячика або показує його. Змінюємо звук: «Банан – б-б-б». Дитина шукає відповідний предмет.

Вправа «Буква заховалась».

Мета: формувати перші візуальні асоціації з буквою; розвивати увагу.

Обладнання: великі картонні букви (А, М, Б), кошик, хустинки.

Інструкція: Педагог кладе букви у кошик і накриває хустинкою. – «Буква А сховалася. Постукаймо й покличмо її: а-а-а!» Піднімає хустинку – дитина знаходить букву. Те саме з М та Б.

Вправа «Доторкнись до звука».

Мета: розвивати емоційно-рухову реакцію на звук; стимулювати швидку відповідь.

Обладнання: м'які м'ячики.

Інструкція: Вихователь: – «Якщо почуєш А – підкинь м'ячик. Якщо М – покатай. Якщо Б – сховай у долонях». Педагог промовляє звуки у різній послідовності. Дитина виконує рух.

Метою третього, **узагальнювально-контрольного**, етапу виступило закріплення попередньо набутих знань і навичок дітей передшкільного віку, вчили дитину читати односкладові та двоскладові слова, робити звуковий аналіз слів, визначати кількість та характер звуків (твердий – м'який; дзвінкий – глухий), місце слова в реченні водночас готували руку дитини до письма. Форми і методи роботи на цьому етапі включали: індивідуальні (назви слова в реченні; порахуй слова та ін.); та групові завдання (викладіть речення на аркуші паперу (за допомогою смужок, фішок тощо; зіставте звуки проаналізованих слів та ін.); мовленнєві ігри («Закінчи речення», «Виправ помилку», «Склади речення» та ін.). Проілюструємо прикладом.

Гра «Пальчик пише букву».

Мета: ознайомити з формою букви (сенсорне сприйняття); розвивати дрібну моторику; формувати перші графічні уявлення.

Обладнання: лотки з манкою, велика картонна буква.

Інструкція: Вихователь показує букву (наприклад, А). Діти обводять її пальчиком. Потім малюють її у манці: – «Ось дах будиночка... а тепер – ніжка... ще одна ніжка.» Допускається вільне наслідування без точності – головне сенсорний контакт.

Гра «Чарівний мішечок звуків».

Мета: розвивати тактильні відчуття; стимулювати мовлення; знайомити зі звуками та словами-предметами.

Обладнання: мішечок; маленькі предмети: барабан, яблучко, машинка, ведмедик.

Інструкція: Дитина засовує руку в мішечок і витягає предмет. Вихователь питає: – «Що це?» (дитина може показати або сказати). Дорослий додає звук: – «Барабан – б-б-б!»). Дитина повторює.

Гра «Знайди букву».

Мета: початкове ознайомлення з графічним образом букви; розвиток зорової уваги; формування асоціації буква → звук.

Обладнання: різнокольорові картки з кількома простими буквами (А, Б, М).

Інструкція: Вихователь кладе перед дитиною 2–3 букви. – «Покажи букву А (або Б)». Дитина показує або бере в руки. Педагог озвучує: – «А-а-а! Молодець!»

Гра «Кубики-звуки».

Мета: розвивати мовленнєво-рухову координацію; закріплювати звук у русі; стимулювати активну вимову.

Обладнання: м'які кубики.

Інструкція: Вихователь: – «Коли я скажу Б – кидай кубик! Коли скажу А – плесни!». Дорослий вимовляє: «Б... А... Б... А... А... Б...» Дитина виконує рухи й одночасно повторює звук.

Гра «Ходять звуки».

Мета: розвивати фонематичну увагу; формувати реакцію на звуки; активізувати словник через рух.

Обладнання: музика; картки зі звуками (А, М, Б).

Інструкція: Дитина ходить під музику. Музика зупиняється, педагог піднімає картку зі звуком. Якщо це А, діти відкривають ротик і кажуть: «А-а-а». Якщо М – труть щічки й гудуть «mmm». Якщо Б – тупають і кажуть «б! б! б!».

Гра «Сховалась буква».

Мета: розвиток зорової уваги; первинне співвіднесення предмета й букви; підготовка до читання через виділення букви.

Обладнання: велика книжка-будиночок (вирізаний віконечком), букви (А, Б, М).

Інструкція: Педагог ховає в будиночку одну букву. – Хтось сховався! Як думаєш, хто? Скажемо: «Виходь!». Діти кажуть «А-а-а» або «Б-б-б», «М-м-м». Педагог показує букву – діти радіють, повторюють її звук.

Гра «Смачні звуки».

Мета: розвивати мовлення через предмети; активізувати звуконаслідування; формувати асоціацію «звук → слово».

Обладнання: іграшкові фрукти та овочі: банан, морква, яблуко, буряк.

Інструкція: Вихователь показує банан: – «Банан починається зі звуку Б – б-б-б!» Дитина повторює. Морква – «м-м-м-м». Яблуко – «я-я-я» Діти «годують» іграшкову ляльку «правильним» фруктом за звуком.

Гра «Покатай звук».

Мета: розвиток дихання та мовної моторики; закріплення звуку А або Б.

Обладнання: маленькі кульки-пінгпонги або легкі м'ячики.

Інструкція: Дитина дує на кульку довго з голосом «А-а-а». Потім короткими поштовхами «б! б! б!» котить інший м'ячик. Педагог підсилює: – «А – довгий звук, а Б – маленький!»

Гра «Стільчик для букви».

Мета: ознайомити з формою букви; розвивати дрібну моторику, увагу.

Обладнання: великі картонні букви; маленькі іграшки (ведмедик, зайчик, лялька).

Інструкція: Педагог: – «У букви А є свій стільчик! Поставимо на нього зайчика». Дитина ставить іграшку на картонну букву (як на підставку). З іншими буквами – аналогічно. Під час цього дитина ще раз бачить форму букви.

Гра «Хмаринка каже...»

Мета: розвиток уваги та вміння наслідувати; формування первинних мовленнєвих навичок.

Обладнання: картинка-хмаринка; маленький дзвіночок (для зміни звуку).

Інструкція: Вихователь подає хмаринку: – «Хмаринка сьогодні каже звук А!» Діти кажуть «А-а-а». Дзвіночок дзвенить – звук змінюється на М або Б.

Отже, запропоновані педагогічні умови сприяли досягненню мети формувального етапу, результати яких подано в наступному параграфі.

2.3. Порівняльна характеристика рівнів розвитку мовленнєвої компетентності дітей передшкільного віку в оволодінні основами грамоти

Прикінцевий експериментальний зріз був спрямований на виявлення змін у рівнях розвитку мовленнєвої компетентності дітей передшкільного віку в оволодінні основами грамоти. З цією метою дітям було запропоновано завдання аналогічні констатувальному етапу.

Результати виконання дітьми завдань за критерієм «фонематичне сприйняття» подано в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Фонематичне сприйняття

Група	Бали			Сер. ариф., %		
	3	2	1			
Експериментальна	6	3	1	60%	30%	10%
Контрольна	4	4	2	40%	40%	20%

Як видно з таблиці, дітей, які отримали 3 бали виявилось вже 6 осіб в експериментальній групі і 4 – у контрольній. У порівнянні з початковим етапом кількість дітей із достатнім рівнем у експериментальній групі зросла втричі (з 20% до 60%). В експериментальній групі середній рівень (2 бали) показали 3 дитини (30%). У контрольній групі середній рівень склав – 4 дитини (40%). В експериментальній групі низький рівень (1 бал) показала лише 1 дитина (10%), тоді як на початку було 3 (30%). У контрольній групі низький рівень продемонстрували 2 дитини (20%).

Результати виконання дітьми завдань за критерієм «звуковий аналіз слова» подано в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Результати виконання дітьми старшого дошкільного віку завдань за критерієм «звуковий аналіз слова» на прикінцевому етапі

Група	Бали			Сер. ариф., %		
	3	2	1			
Експериментальна	7	2	1	70%	20%	10%
Контрольна	5	3	2	50%	30%	20%

Як видно з таблиці, дітей, які отримали 3 бали, виявилось вже 7 осіб в експериментальній групі, середній рівень (2 бали) показали 2 дитини (20%), низький рівень (1 бал) – лише 1 дитина (10%).

У контрольній групі достатній рівень (3 бали) показали 5 дітей (50%), середній рівень (2 бали) зафіксовано у 3 дітей (30%), низький (1 бал) – у 2 (20%).

Проаналізуємо кількісні дані розподілу дітей за рівнями розвитку мовленнєвої компетентності дітей передшкільного віку в оволодінні основами грамоти на прикінцевому етапі дослідження, кількісні результати яких подано в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Рівні розвитку мовленнєвої компетентності дітей передшкільного віку в оволодінні основами грамоти на прикінцевому етапі дослідження

<i>Групи</i>	<i>Рівні, %</i>		
	<i>Достатній</i>	<i>Середній</i>	<i>Низький</i>
ЕГ	60	30	10
КГ	40	40	20

Як бачимо, достатній рівень продемонстрували 60 % дітей експериментальної та 40 % контрольної груп; на середньому знаходився 30 % і 40 % відповідно. Дітей з низьким рівнем розвитку мовленнєвої компетентності в оволодінні основами грамоти в експериментальній групі було 10%, у контрольній групі 20%.

Дані контрольного етапу підтвердили ефективність роботи, намітилася позитивна динаміка в розвитку мовленнєвої компетентності дітей передшкільного віку в оволодінні основами грамоти.

Отже, систематичне застосування мовленнєвих вправ, ігор, завдань, спеціально організованих занять забезпечило підвищення рівня мовленнєвої активності дітей, сформувало в них бажання розглядати книги, навчитися читати. Діти стали впевненішими в мовленнєвій взаємодії, їхні висловлювання набули більшої логічності, зв'язності та емоційної виразності. Це свідчить про результативність створених педагогічних умов і доводить доцільність застосованих методів для розвитку мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку в оволодіння грамотою.

Висновки до розділу 2

Експериментальне дослідження спрямоване на визначення рівнів розвитку мовленнєвої компетентності дитини передшкільного віку в оволодінні основами грамоти, перевірку результативності педагогічних умов, створених для оволодіння основами грамоти.

Метою констатувального етапу дослідження було визначити рівень розвитку мовленнєвої компетентності дітей передшкільного віку в оволодінні основами грамоти шляхом виконання ігрових експериментальних завдань. Відповідно до мети констатувального етапу дослідження було визначено критерії, показники та рівні розвитку мовленнєвої компетентності дитини передшкільного віку. На констатувальному етапі дослідження діти експериментальної та контрольної груп показали середній рівень розвитку мовленнєвої компетентності в оволодінні основами грамоти.

Було започатковано формувальний етап дослідження, на якому реалізовувались визначені і схарактеризовані педагогічні умови у три етапи: підготовчий, формувальний, узагальнювально-контрольний, кожен з яких мав свою мету, форми, методи та прийоми.

Прикінцевий етап дослідження засвідчив ефективність розробленої методики. Так, 60 % дітей експериментальної та 40 % дітей контрольної груп досягли достатнього рівня. 30 % дітей експериментальної та 40 % – контрольної груп показали середній рівень. 10 % дітей в експериментальній групі та 20 % – в контрольній знаходились на низькому рівні.

Отже, результати проведеного дослідження дають підстави говорити про результативність окреслених педагогічних умов і доводить доцільність застосованих методів для розвитку мовленнєвої компетентності як важливої основи оволодіння грамотою.

ВИСНОВКИ

Теоретичний пошук проблеми дослідження дозволив визначити компетентність як інтегральну характеристику особистості, що відображає результати його психічного розвитку, зокрема набуті знання, уміння, навички, а також креативність, ініціативність, самостійність, самооцінку та самоконтроль. Визначено, що мовленнєва компетентність – це результат навчання особистості в аспекті опанування мовленнєвих знань і законів мовленнєвої діяльності, сформованості вмінь, навичок та досвіду здійснення мовленнєвої діяльності. Розвиток мовленнєвої компетентності дітей переддошкільного віку в дошкільному закладі розглядається як цілеспрямована педагогічна діяльність, що забезпечує ефективну підготовку до оволодіння основами грамоти.

Визначено, що передшкільний вік є ключовим періодом формування мовленнєвої компетентності, що стає основою для оволодіння грамотою. У цей час відбувається інтенсивний розвиток словника, граматичних форм, комунікативних і когнітивних навичок дитини. Розвиток мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку в оволодінні основами грамоти розуміється як здатність дитини усвідомлювати звукову структуру слова, здійснювати елементарний звуковий і складовий аналіз слова; це вміння дитини аналізувати речення, поділяти слова на склади, що створює передумови для подальшого успішного навчання читання й письма в Новій українській школі.

На констатувальному етапі визначено критерії та їх показники: 1) фонематичне сприйняття (вміння розрізняти на слух звуки рідної мови; вміння виділяти звук у слові (на початку, в середині, в кінці слова), здатність дитини ділити слова на склади та визначати їх кількість); 2) звуковий аналіз слова (інтерес до читання, розгляду букв у книжці; вміння правильно вживати слова «речення», «слово», «звук», «склад», «буква»; вміння добирати слова на певний звук).

На основі критеріїв і показників було визначено три рівні розвитку мовленнєвої компетентності дитини передшкільного віку в оволодінні основами

грамоти: високий середній та низький. За результатами констатувального етапу з'ясувалося, що діти знаходилися на середньому рівні.

Розвиток мовленнєвої компетентності дитини передшкільного віку в оволодінні основами грамоти може бути більш успішним за таких умов: створення мовленнєво-розвивального середовища для розвитку мовленнєвої компетентності дитини передшкільного віку в оволодінні основами грамоти; використання системи спеціально дібраних вправ та ігрових методів для розвитку початкових навичок із грамоти в дітей шостого року життя; організація індивідуально-диференційованого підходу до розвитку мовленнєвої компетентності в оволодінні основами грамоти.

У дослідженні розроблено експериментальну методику розвитку мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку в оволодінні основами грамоти, яка включала три етапи: підготовчий (метою якого було забезпечити навчання сприятливими умовами для формування в дітей стійкого інтересу до мовлення, книги, розвитку фонематичного слуху, артикуляційних навичок), формувальний (на якому знайомили дітей з буквами, що позначають голосні звуки та приголосні звуки; складами, що утворюються за допомогою літер; вчили утворювати відкриті й закриті склади), узагальнювально-контрольний (спрямований на закріплення попередньо набутих знань і навичок дітей передшкільного віку, також вчили дитину читати односкладові та двоскладові слова, робити звуковий аналіз слів, визначати кількість та характер звуків).

Після завершення формувального експерименту був проведений контрольний зріз із метою простеження змін, що відбулися у виявленні рівнів розвитку мовленнєвої компетентності респондентів в оволодінні основами грамоти. Кількісні показники дітей в експериментальних групах засвідчили позитивну динаміку: 60 % дітей досягли достатнього рівня, 30 % – показали середній рівень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 20.05.25 р.).
2. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля»; за заг. ред. О.В. Низковської. Вид. 2-ге зі зм. і доп. Тернопіль: Мандрівець, 2022. 216 с. URL: <https://novopokrovka-zdo.osvita-novopokrovka.gov.ua/wp-content/uploads/2025/09/prohrama-rozvytku-dytyny-doshkilnoho-viku-ukrainske-doshkillia.pdf> (дата звернення: 30.03.25 р.).
3. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах : підручник / за ред. А. М. Богуш. Вид. 2-ге, доповнене. Київ : Слово, 2015. 704 с.
4. Богуш А. М., Трифонова О. С., Кисельова О. І. Формування мовної особистості на різних вікових етапах : монографія / за ред. А. Б. Богуш. Одеса: ПНЦ АПН України, 2008. 272 с.
5. Богуш А., Малиновська Н. Методика розвитку мовлення та навчання рідної мови дітей раннього і дошкільного віку : підручник для учнів педагогічних коледжів спеціальності 012 дошкільна освіта. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2021. 336 с.
6. Богуш А., Малиновська Н. Перші кроки грамоти: передшкільний вік: [навч. посіб.]. Київ : Видавничий дім «Слово», 2013. 424 с.
7. Богуш А. М., Луцан Н. І. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників : мовленнєві ігри, ситуації, вправи. Видання друге, доповн: навч. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2012. 304 с.
8. Богуш А. М. Підготовка дітей до навчання грамоти: заняття для дітей старшої групи (І-ІІ кв.) *Вибрані науково-педагогічні статті* / Упор.

- Л. В. Калуська /За заг. ред. А. М. Богуш. Тернопіль: Підручники і посібники, 2019. 304 с. С. 42-46.
9. Бойко О. В. Формування мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку в процесі навчання англійської мови : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.08 / Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2009. 19 с.
 10. Великий тлумачний словник сучасної української мови / упоряд. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
 11. Гавриш Н. Впроваджуємо Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). *Дошкільне виховання*. 2021. № 3. С. 3–8.
 12. Гавриш Н. В. Грамота в дитячому садку: що взяти до уваги педагогам. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. Березень, 2021. № 3. С. 3–8.
URL: <https://emetodyst.expertus.com.ua/877935> (дата звернення: 17.01.25 р.).
 13. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
 14. Гончаренко А. М. Розвиток мовленнєвої компетентності старших дошкільників: навч.-метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошк. віку «Я у Світі». Київ : Світич, 2018. 160 с.
 15. Дитина : Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту : О. В. Огнев'юк; авт. кол. : Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білоskalенко [та ін.]; наук. ред. Г. В. Беленька, М. А. Машовець. / Мін. осв. і науки України; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 440 с.
 16. Дошкільна освіта в сучасному освітньому просторі: актуальні проблеми, досвід, інновації: матеріали II Всеукраїнської наук.-практ. конф., 10 квітня 2025 р., Харків / Харк. нац. пед. ун-т; [редкол.: Ю.Д. Бойчук (голов.ред.) та ін.] (електронне видання). Харків: ХНПУ, 2025. 267 с. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/df71b4e8-733c-4b94-8ee2-05dc8795071c/content> (дата звернення: 26.06.25 р.).

17. Дошкільна освіта : теорія, методика, інновації. *Матеріали IX Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції*. Луцьк, 2021. 206 с. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/23513/1/9_2024.pdf (дата звернення: 06.03.25 р.).
18. Енциклопедія освіти / Національна академія педагогічних наук України; [гол. ред. В. Г. Кремень; заст. гол. ред. В. І. Луговий, О. М. Топузов; відп. наук. секр. С. О. Сисоєва]: 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 1144 с.
19. Єфименко Л. М. Особливості формування мовленнєвої компетентності дітей дошкільного віку в освітньому процесі сучасного закладу дошкільної освіти. *Педагогічні науки : зб. наук. праць* / голов. ред. Л. А. Пермінова. Херсон, 2022. Вип. 99. С. 19-24.
20. Завязун Т. До проблеми розвитку мовлення дошкільників. *Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти*. URL: https://zippo.net.ua/?page_id=83 (дата звернення: 20.03.2025).
21. Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця : ТВОРИ, 2020. 920 с.
22. Залізняк А. М. Мовленнєва компетентність як складова процесу професійної підготовки майбутнього вихователя. URL: <https://surl.li/vjkjwf> (дата звернення: 30.03.25 р.).
23. Залізняк А. М. Формування мовленнєвої компетентності у дошкільників в умовах дошкільного закладу: колективна монографія / Т. Кочубей, В. Кузь, Л. Іщенко, В. Кушнір [та ін.]; за заг. ред. В. Кузя. ВПЦ «Візаві», 2017. С. 173-190.
24. Залізняк А. М. Формування мовленнєвої компетенції в дошкільників у полікультурному середовищі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 63. Т. 1. С. 285-289. URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/63_2023/part_1/44.pdf (дата звернення: 01.04.25 р.).

25. Івах С. М., Паласевич І. Л. Психолого-педагогічні умови мовленнєвого розвитку дітей раннього віку в процесі спілкування з дорослими. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 69. Т. 1. С. 84-87.
26. Інноваційні процеси в дошкільній освіті: теорія, практика, перспективи: зб. наукових праць. / за заг. ред.: О. А. Сорочинської, О. С. Олійник. Житомир: ФОП Левковець, 2023. 243 с.
27. Калмикова Л. О. Психологія формування мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку : монографія. Київ : Фенікс, 2008. 497 с.
28. Калмикова Л. О. Перспективність і наступність в навчанні мови й розвитку мовлення дітей дошкільного і молодшого шкільного віку: психолінгвістичний і лінгвометодичний виміри : навч.-метод. посіб. Київ : Видавничий дім «Слово». 2017. 448 с.
29. Калуська Л. В. Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку «Соняшник». Тернопіль : Мандрівець, 2023. 210 с.
30. Крутій К. Л. Термінологічне поле дошкільної дидактики: дизайн, сценарій чи все ж таки конспект заняття? *Дошкільна освіта*. 2012. № 3. С. 4–12.
31. Кучеренко І. А. Розвиток мовленнєвої компетентності у студентів під час вивчення української мови. URL: <https://surl.li/khliab> (дата звернення: 01.04.25 р.).
32. Лисенкова І. П. Розвиток мовленнєвої компетентності дітей. *Зб. наук. праць. Педагогіка*. Вип. LXXV. Т. 1. 2017. С. 133-136.
33. Лінгводидактичні студії: збірник наукових праць / гол. ред. І. А. Кучеренко. Умань : ФОП Жовтий, 2016. 131 с.
34. Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації»: Зб. наук. праць. Переяслав-Хмельницький, 2019. Вип. 46. 646 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/26920/1/O_Vashchenko_L_Lisovol_MV_OZSPSH_2019.pdf (дата звернення: 01.04.25 р.).

35. Методичні рекомендації до Освітньої програми для дітей від 2 до 7 років «Дитина» / наук. ред. Г. В. Беленька, О. А. Половіна, І. В. Кондратець. Київ : ТОВ «АКМЕ ГРУП», 2021. 568 с.
36. Орап М. О. Мовленнєва компетентність і мовленнєва діяльність сучасної молоді. *Освіта регіону*. 2010. № 1.
37. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 30.03.25 р.).
38. Програма комплексна освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку / (авторський колектив Безсонова О. К., Гавриш Н. В., Піроженко Т. О., Рагозіна В. В., Рогозянський О. С., Хартман О. Ю., за науковим керівництвом професора Піроженко Т. О.). Київ: Українська академія дитинства, 2024.
39. Психологічний словник / авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова; ред. Н. А. Побірченко. Київ : Науковий світ, 2007. 274 с.
40. Рудницька-Юрійчук І. Р. Основні вимоги до навчання елементів грамоти дітей дошкільного віку. *Ж. «Перспективи та інновації науки» (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. № 15 (33). 2023. С. 461-470. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/7494/7538> (дата звернення: 05.04.25 р.).
41. Словник базових понять з курсу «Педагогіка» : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів: вид. 2-ге, доп. і перероб. // Укладач О.Є. Антонова. Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2014. 100 с.
42. Словник-довідник з української лінгводидактики : навч. посіб./ кол. авторів за ред. М. І. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2015. 320 с.
43. 10 : Т-Ф / ред. тому: А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк. 1979. 658 с.
44. Стежинки у Всесвіт : комплексна освітня програма для дітей раннього та передшкільного віку / автор. колектив ; наук. керівник К. Л. Крутий. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2020. 244 с.

45. Товкач І. Як розвивати мовлення наймолодших. *Палітра педагога*. 2016. № 4. С. 3-6.
46. Товкач І. Майбутнім педагогам про індивідуальні особливості пізнавальної активності старших дошкільників в мовленнєвій діяльності. *Молодий вчений*. 2017. № 2-3. С. 71-75.
47. Трифонова О. С. Методичні засади формування мовленнєвої особистості дітей старшого дошкільного віку. *Нова педагогічна думка*. 2014. № 3. С. 89-92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2014_3_25 (дата звернення: 27.02.25 р.).
48. Трифонова О. С. Педагогічні ідеї Василя Сухомлинського в контексті проблеми мовленнєвої підготовки дитини до навчання в школі. *Педагогічний альманах : зб. наук. пр. /редкол. : В. В. Кузьменко (голова) та ін. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2021. Вип. 49. С. 10–15. DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi49.242>*
49. Трифонова О. С. Формування мовленнєвої особистості дітей старшого дошкільного віку: монографія. Одеса : Видавництво ТОВ «Лерадрук», 2012. 467 с.
50. Трифонова О. С. Компетентнісний підхід до формування мовно-мовленнєвої особистості дітей старшого дошкільного віку монографія. Одеса : ТОВ Лерадрук, 2012. 203 с.
51. Трифонова О. С. Лінгводидактична модель формування мовленнєвої особистості дітей старшого дошкільного віку URL: <https://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN20/12tossdv.pdf> (дата звернення: 26.02.25 р.).
52. Трифонова О. С., Брилунова І. І. Мовленнєва підготовка дитини 6-го р.ж. до навчання у школі. *Colloquium-journal*. Вип. 34 (121). 2021. С. 62-64. DOI: [10.24412/2520-6990-2021-34121-62-64](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2021-34121-62-64)
53. Трифонова О. Формування мовленнєво-творчої особистості дитини старшого дошкільного віку в комунікативно-мовленнєвій діяльності. *Формування творчої особистості у дітей старшого дошкільного віку в різних видах діяльності*. монографія / О. С. Трифонова, Т. М. Степанова,

- Т. А. Лісовська та ін. / За заг. ред. д. пед. н., проф. О. С. Трифонової. 2-ге вид., випр. Миколаїв, Іліон, 2021. 248 с. С. 11–46.
54. Трифонова О. С. Формування фонетичної компетенції в дітей 5-го року життя: навчально-методичний посібник. Миколаїв, 2015. 203 с.
55. Формування мовної особистості на різних вікових етапах: монографія. [за заг. редакцією А. Богуш]. Одеса : ПНЦ АПН України, 2008. 272 с.
56. Чекаліна В. А. Формування мовленнєвої компетентності дошкільників у процесі навчання переказу літературних творів. *Стандарти дошкільної освіти : дискурс науки і практики*. Київ, 2014. С. 325–331. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/4579/1/V_Chekalina_04_14_PI.pdf (дата звернення: 08.12.2020).
57. Швидка С. О. Сучасні методи підготовки дітей дошкільного віку до навчання грамоти. *Вісник Черкаського університету*. 2018. № 10–11. С. 112–117. URL: <http://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/3201/3390> (дата звернення: 26.04.2025).
58. Я у світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова та ін.; наук. кер. О. Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Поради педагогу щодо розвитку мовленнєвої компетентності дитини передшкільного віку в оволодінні основами грамоти

Сьогодні стало звичним, коли у старшу групу приходять новачок, який вперше переступає поріг ЗДО. Зрозуміло, що він не має того багажу знань, який є у інших дітей групи. Що ж мають робити педагоги, щоб навчити таких дітей елементів грамоти, з урахуванням усіх вимог програми?

Насамперед, педагоги, які здійснюють освітній процес у дошкільному закладі, мають враховувати, що:

по-перше, провідною діяльністю у цьому віці є не навчальна, а ігрова. Тому, навчаючи дітей, треба використовувати ігри, ігрові вправи, ігрові ситуації – «запрошувати» казкових персонажів тощо. Це дасть змогу прискорити процес засвоєння знань і підтримувати у дітей зацікавленість ним;

по-друге, навчати потрібно, слідуючи універсальному дидактичному принципу «від простого до складного». Тому на початковому етапі навчання варто застосовувати звуковий синтетичний метод, за яким від звука йдуть до складів, від складів до слів, потім – до речень. Згодом, через 2-3 місяці, ліпше перейти до навчання за аналітико-синтетичним методом.

Керуючись означеними підходами, педагоги ЗДО повинні проводити навчання дітей елементів грамоти у декілька етапів

Ознайомлення зі звуками

Перший етап навчання дітей елементів грамоти – це ознайомлення зі звуками.

Невимовні звуки

Багато авторів відзначають, що ефективніше починати його з ознайомлення дітей з немовними звуками.

Для цього можна провести дидактичну гру «Що як звучить?».

У грі використовують папір, склянки з водою, брязкальце, барабан, дзвоник чи будь-які інші предмети, які можуть видавати певні звуки. Спочатку дітей ознайомлюємо зі звуками, які видають ці предмети. Потім педагог заходить за ширму і маніпулює предметами так, щоб вони звучали, а діти мають відгадати, який саме предмет звучав.

Слід звернути увагу дітей, що це немовні звуки, адже їх ніхто не вимовляє, але ми їх чуємо. Під час прогулянки добре запропонувати дітям визначити, які немовні звуки воничують: шурхіт листя, гуркіт чи гудіння автомобіля тощо.

Голосні звуки

Тепер можна переходити до ознайомлення з звуками мови. Ще Костянтин Ушинський запропонував вивчати звуки не в алфавітній послідовності, а починати з голосних звуків, потім перейти до ознайомлення з приголосними звуками. Цей метод є ефективним, тому ми користуємося ним і нині.

Спочатку педагог пропонує дітям прослухати «пісеньки»: А-а- а-а, О-о-о, У-у-у-у, І-і-і-і, И-и-и-и, Е-е-е-е. Він розповідає дітям, що ці звуки є мовними — ми їх вимовляємо. А ще це — голосні звуки, бо ми їх співаємо голосом.

Далі слід уточнити артикуляцію голосних звуків.

Педагог пропонує проспівати звуки у такій послідовності: А-О-У. Говорить, що ротик малює спочатку велике коло — діти проспівують: «А-а-а-а», потім середнє — «О-о-о-о», а потім зовсім маленьке — «У-у-у-у». Далі діти співають у такій послідовності: І-И-Е. Педагог каже, що тепер ротик усміхається — діти співають: «І-і-і-і», потім усмішка стає ширшою — «И-и-и-и», тепер він майже сміється — «Е-е-е-е». Педагог звертає увагу дітей на те, що коли ми вимовляємо голосні звуки, повітря виходить вільно, йому нічого не перешкоджає, наш ротик відкритий. Саме тому цей звук має таку позначку, як відкритий ротик — [•]

Щоб закріпити знання дітей про голосні звуки, педагоги організовують з дітьми різні ігри. Так під час гри «Який це звук?» діти за беззвучною артикуляцією мають вгадувати звуки.

Зверніть увагу дітей: голосних звуків лише шість

Гра «Упіймай звук» сприятиме формуванню вміння дітей визначати звук у звуковому потоці. А гра «Оживи» кружок», у якій діти по черзі натискають на символ голосного звука і називають будь-який голосний звук, допоможе дітям добре запам'ятати всі голосні.

Приголосні звуки

Дітям буде цікаво, якщо їх ознайомлення з приголосними звуками відбудеться у казці.

Жили-були шість голосних звуків, які вміли гарно співати. Поряд з ними жило ще багато звуків, але вони співати не вміли. Іншим звукам також дуже хотілося співати, та коли вони намагалися це зробити, у них виходило шипіти — «Ш-ш-ш», пихтіти — «П-п-п», свистіти — «С-с-с», бумкати — «Б-б-б» тощо. Коли хтось промовляв ці звуки, повітря не виходило вільно з ротика, а зустрічало перешкоду: то губки стуляться (М, П, Б), то спинка язика підніметься і закриє прохід (К, Г, Х) і т. д. Тому ці звуки позначають так — [-]

Ці звуки можуть перешкоду зменшувати, ніби робити маленьку шпаринку, коли їх вимовляти не твердо, а м'яко (не Б, а Б' і т. д.). У такому випадку і позначають їх інакше — [=].

Та найгіршим було те, що ці звуки не могли гратися, як голосні. Наприклад, стануть у пару А та У (всі разом скажемо протяжно: «А-а-а-а-У-у-у-у»), і чуємо, як люди гукають в лісі одне одного. Поміняються місцями У й А (усі разом: «У-у-у-у-А-а-а-а») — чути, як плаче дитинка. Підбіжить І до А (всі разом: «І-і-і-і-А-а-а-а») — це десь неподалік закричав віслюк. Як же хотілося сусідам голосних звуків теж так гратися! І ось вони попросили голосні звуки погратися з ними. Голосні звуки були добрими. Вони добре поміркували, як можна допомогти своїм сусідам і вирішили: щоб ті теж могли співати і так гратися, їм

треба бути при голосних звуках. Сусідні звуки дуже зраділи. Відтоді вони стали називатися приголосними звуками. Тепер приголосні звуки стають у пару з голосними: скажімо, стали у пару А та М (усі разом: «АМ») – і чуємо, як мати годує малечу; а стали разом М з У (всі разом: «МУ-у-у-у») – замукала корова; до А підбігла Х (разом скажемо: «АХ») – і всі почули, як здивувалася людина. Так голосні звуки допомогли приголосним звукам. З приголосними звуками теж добре пограти у різні ігри, зокрема у гру «Упіймай звук».

Ознайомлення зі звуками та закріплення знань про них в ігровій формі продовжується на всіх наступних етапах навчання дітей елементів грамоти. Педагоги вчать дітей будувати загальну звукову схему слова, називати слова, що відповідають заданій схемі. Показують залежність значення слова від порядку чи зміни звуків. Для цього грають з дітьми у такі ігри, як «Добери пару», «Зміни слово», «Словограйка» тощо.

Ознайомлення зі складами та словами

Другий етап навчання дітей елементів грамоти — ознайомлення зі складами. Цей етап тісно пов'язаний з третім етапом, під час якого ми ознайомлюємо дітей з поняттям «слово», зі словами-назвами, словами-діями, словами-ознаками.

Ознайомлення зі складами та словами можна провести у такий спосіб: спочатку повторити знання про голосні та приголосні звуки, потім перейти безпосередньо до складів та слів. Розповідь про них також може бути у формі невеличкої казки.

Голосні і приголосні звуки стали товаришувати і ходити парами. Але у деяких пар не виходило щось сказати. Наприклад, взяли за ручки Д та И (скажемо всі разом: «ДИ»), але це нічого не означало. Вони дуже засмутилися, тому їх прийшли втішати звуки В та О і розповіли, що у них теж нічого не виходить (усі разом: «ВО»). Тож вони взяли всі разом за ручки: ДИ-ВО. Раптом прибігли інші звуки і почали їх вітати: «У вас вийшло ДИВО!». І дійсно це було диво, бо окремо вони нічого не означали, а разом склали слово — «диво». Інші

звуки теж почали ставати по двоє та навіть по троє, а потім підходили до інших таких групок і складали слова. Такі групки звуків почали називати складами, адже з них складається слово. Звуки утворювали багато слів зі складів: МА-МА, БА-БА тощо. Але вони помітили, що приголосні звуки не можуть самі утворювати склади, а тільки за допомогою голосних звуків. Тоді біля одного голосного могло зібратися два, а інколи і три приголосних звука. А голосні звуки можуть утворювати частинки слова — склади — і без приголосних. Тож звуки прийшли до висновку, що скільки у слові голосних звуків, стільки і складів.

Увага! Навчити дітей визначати кількість складів можна і в інший спосіб — підставляючи руку під підборіддя: скільки разів воно торкнеться руки під час промовляння слова, стільки у тому слові і складів.

Тепер можна перейти безпосередньо до ознайомлення з тим фактом, що всі слова різні, але їх можна об'єднати у великі групи (частини мови), зокрема: слова-назви, слова-дії, слова-ознаки.

Під час усіх занять з ознайомлення з різними групами слів варто використовувати одні і ті самі предмети, скажімо: дерев'яна пірамідка, металева машинка, гумовий м'яч, пластмасова лялька. Пропонуємо лише зразок такої роботи

Слова-назви

Ми з вами дізналися, що звуки збирались у склади і утворювали слова. А що ж це за слова? Діти, подивіться на ці предмети. Як можна назвати ці предмети одним словом? Так, ці предмети мають загальну назву — це слово «іграшки». Але якщо я скажу: «Діти, візьміть іграшку», ви запитаете, яку саме. Адже кожний предмет називається своїм певним словом. Це — лялька, це — машинка. Тож це — слова-назви. А тепер погляньте на картину. На ній зображено дівчинку, яка тримає ляльку. Давайте порівняємо дівчинку та ляльку. І у дівчинки, і у ляльки є ноги, руки, голова, тулуб, очі, ротик. Але дівчинка може бачити, чути, розмовляти, самостійно рухатись. Лялька ж не може цього робити, бо вона — предмет, про неї запитують: «Що це?», а дівчинка — жива істота, про неї запитують: «Хто це?». Тож слова можуть називати предмети і живі істоти. Я

назву предмет — «стіл». А ви який предмет назвете? (Відповіді дітей.) А тепер я назву живу істоту — «вовк», а ви? (Відповіді дітей.) Ще слова-назви можуть називати те, що ми не можемо бачити, але можемо чути чи відчувати. Це — грім, вітер, музика, холод, тепло. А пригадайте ви такі слова. (Відповіді дітей)

Слова-дії

Що ми робимо з іграшками? Так ми виконуємо з ними певні дії — граємось. Тож, слово «граємось» означає дію. Послухайте слова-дії і скажіть, до якої іграшки вони підходять: «колисати», «буцати», «нанизувати», «кермувати». (Відповіді дітей.) Усі ці слова означають дії, які можна виконувати з певними предметами, а ще є слова, що означають дії, які виконують самі предмети чи живі істоти, як-от: машина їде, заєць стрибає, дерево росте тощо. Я зараз називатиму вам слова-назви, а ви підбиратимете до них слова-дії: олівці (малюють, креслять), білочка(стрибає, гризе, збирає), дощ (накрапає, йде, ллє).

Слова-ознаки А тепер подивіться на іграшки і відгадайте, про яку з них можна сказати: металева, пластмасова, гумовий, дерев'яна. Ви всі предмети відгадали, але я не казала ні слів-назв, ні слів-дій. «Металева», «пластмасова», «гумовий», «дерев'яна» — це слова- ознаки. Завдяки таким словам ми можемо уявити собі яким є предмет, про який йдеться. Скажімо, Микиті подарували машинку. Але він не приніс її у садок, а лише описав друзям так: «Машинка велика, пластмасова, червона, гонча». І вони зрозуміли про яку машину йдеться. Завдяки словам-ознакам ми можемо складати загадки. Відгадайте, про кого це: «Руда, хитра, хижа», «Боязкий, довговухий, сіренький»? (Відповіді дітей). А тепер самі спробуйте скласти загадки.

Ознайомлення з реченнями

Четвертий етап навчання дітей елементів грамоти — ознайомлення з реченнями. Для цього стануть у пригоді предметні картинки. Наприклад, можна взяти три картинки, на першій з яких зображено дівчинку, на другій — дівчинку,

яка малює пензликом, на третій – квітку. Педагог розглядає картинки з дітьми і зауважує, що все, що на них зображено можна назвати словами. Далі ознайомлення з реченням можна продовжити так. Діти погляньте, хто зображений на першій картинці? (Дівчинка.) А що робить дівчинка на другій картинці? (Малює.) А що зображено на третій? (Квітка.) Діти, за кожною картинкою ви назвали слово:

- ☐ за першою — слово-назву «дівчинка»;
- ☐ за другою — слово-дію «малює»;
- ☐ за третьою — слово-назву «квітка».

А тепер давайте ці слова поєднаємо: «Дівчинка малює квітку». Ми з вами про щось розповіли. Коли слова збираються разом і про щось розповідають, то це називається — речення. Отже, давайте разом промовимо наше речення. (Діти промовляють речення.)

А тепер порахуємо, скільки слів у нашому реченні: «дівчинка» — один, «малює» — два, «квітку» — три. (*Рахуючи слова, слід використовувати картинки як наочну опору*). У нашому реченні три слова. Давайте спробуємо змінити наше речення так, щоб у ньому стало п'ять слів. Для цього можна використати слова-ознаки. Доберіть їх до слів-назв. Дівчинка яка? (Маленька, весела, світлокоса тощо.) Квітка яка? (Червона, гарна, яскрава, ніжна тощо.) Додамо до нашого речення слова-ознаки: «весела» і «червона». А до слів-ознак доберемо картинки, на яких зображені веселе личко і червона пляма. Ось що вийшло: «Маленька дівчинка малює червону квітку». Давайте порахуємо слова у новому реченні. Тепер наше речення складається з п'яти слів. Для закріплення отриманої інформації ми пропонуємо дітям самим скласти речення з опорою на предметні картинки та визначити кількість слів у складеному реченні.

Педагог пояснює дітям, що у реченні кожне слово має своє місце, і на прикладі будь-якого деформованого тексту демонструє це твердження та пропонує дітям сказати речення правильно.

Ми вправляємо дітей у складанні простих поширених речень за допомогою дидактичних ігор «Розшифруй картинку», «Мовчун-говорун», «Хто придумає найдовше речення?» тощо.

Дітям слід пояснити, що речення можна змінити, не змінюючи слів, а змінивши лише інтонацію. Так можна утворити різні речення-запитання. Скажімо, можна проговорити речення «Дівчинка малює квітку» тричі, виділяючи питальною інтонацією кожне слово по черзі:

- Дівчинка малює квітку? — Хто малює квітку?
- Дівчинка малює квітку? — Що робить дівчинка?
- Дівчинка малює квітку? — Що малює дівчинка?

А можна всі слова промовити з піднесеною інтонацією: «Дівчинка малює квітку!». Вийде речення-оклик. Щоб повправляти дітей у правильному використанні питальної інтонації можна пограти у гру «Запитайко». Педагог пропонує дітям скласти речення за сюжетною картинкою, а потім повторити це речення, виділяючи питальною інтонацією по черзі слово-назву, слово-дію і слово-ознаку.

Ознайомлення з буквами П'ятий етап навчання дітей елементів грамоти — ознайомлення дітей з графічним зображенням звуків — буквами. Ознайомлення з буквами програма «Впевнений старт» рекомендує починати з урахуванням індивідуальних схильностей, можливостей, інтересів дітей та побажань їхніх батьків. Кожне заняття ми будемо за певним сюжетом. Скажімо, під час ознайомлення з буквою «А» використовуємо тему «У бабусиному садку». Розгортаючи сюжет за цією темою можна й імена онукам підібрати на звук «А» (Андрійко, Артемко, Аллочка тощо) і використати багато слів — назв фруктів, ягід, квітів, у яких є цей звук (абрикос, айва, антонівка, агрус, айстра тощо). Знайомство з буквою «Н» проводимо за допомогою теми «Настя та Ніна у зоопарку». У словах — назвах тварин можна зустріти звук «Н» у різних положеннях (на початку, в середині, у кінці слова), що добре для розвитку фонематичного сприйняття та звукового аналізу (носоріг, олень, кабан, тюлень, куниця, слон, нутрія, пінгвін). Ці слова можна використати також з метою

вправляння дітей у диференціації звуків «Н» та «Н'»: «Відгадай, які тварини сподобалися Насті більше. Підказка — у назвах цих тварин звук «Н» — твердий». Під час ознайомлення дітей з буквою ми використовуємо різні прийоми, зокрема:

- ☐ викликання асоціацій з певними образами;
- ☐ викладання букв з паличок та ниточок;
- ☐ ліплення з пластиліну;
- ☐ заштриховування.

Показуючи дитині на що схожа та чи та буква, педагог використовує зображення не одного, а декількох предметів. Адже, чим більше асоціацій викликатиме буква, тим швидше її запам'ятають діти. Обов'язково слід запитати у дітей, що їм нагадує буква. Скажімо, буква «В» схожа на метелик, який склав крильця, а також — на два яблучка на гілочці, а ще — на окуляри і т. д. Після детального аналізу зображення букви педагог пропонує дітям викласти її з лічильних паличок, а перед викладанням — відрахувати потрібну кількість паличок. А ще — можна викладати букви з ниточок, чи з паличок і ниточок. Нитки слід використовувати товсті, достатньої довжини. Такі вправи дають змогу дітям самостійно відтворювати букви. А якщо дитина зробила помилку, то вона бачить її і може легко виправити. Так діти краще запам'ятовують графічний образ букви. І їм легше впоратися з друкуванням букви.

Для закріплення правильного друкування букви ми також використовуємо різні вправи:

- «Які букви заховались» — букви закриті наполовину і дитина має здогадатись, де яка буква;
- «Знайди правильні букви» — на аркуші паперу розміщено букви, написані правильно та у дзеркальному відображенні. Діти обводять олівчиком правильні букви;
- «Олівець та ластик» — олівець написав букви, ластик частково їх стер, а дітям потрібно дописати букви.

Під час прогулянки можна пограти у гру «Покажи букву»:

- стати парами і взятися за руки – вийшла буква «М»;
- стати обличчям одне до одного, зігнути руки у ліктях і взяти один одного за пальчики — це буква «Н»;
- запропонувати дітям поставити руки у боки – це буква «Ф».

Учити дітей читати ліпше одразу складами. Якщо у дитини добре сформовані фонематичні процеси, то вона знає, що склад «МА» має два звуки, а тому і пишеться двома буквами, але вимовляється разом. Сформувати правильний механізм злитого читання допомагає використання в освітньому процесі кубиків та таблиць Зайцева.

Використання ребусів, словограйок, дидактичних ігор дає змогу утримати інтерес дітей до читання, підвищує їх пізнавальну активність. А ще — ігрова форма організації освітнього процесу створює умови, за яких дитина отримує задоволення від розв'язання ігрових інтелектуальних завдань, а, отже, — сприяє розвитку у дітей бажання навчатись.

Метод І. Толнаї

За методом І. Толнаї процес читання включає такі етапи:

- 1) ознайомлення з образним позначенням звука;
- 2) вимова звука, що позначається певною буквою;
- 3) наочне розпізнання звуків і букв (предметний малюнок, зразок букв: малої й великої друкованих та писаних);
- 4) утворення слів;
- 5) добір слів з виучуванням звуком;
- 6) складання речень.

Автор запропонувала цікавий розвивальний прийом — використання умовних кодів (коло, трикутник і квадрат). Після знайомства зі звуком учитель демонструє на дошці букву, якою його позначають, а тоді пропонує кілька завдань з використанням кодів.

Символ використовують, коли треба дібрати таке слово, у якому зазначений звук стоїть у певній позиції. Наприклад На дошці — буква А і код /2 (— позначити як коло). Треба дібрати слова, у яких звук, який позначає ця буква, стоятиме на другій позиції, як-от: чай, рай, гай тощо. Позначка означає, що у запропонованій парі слів необхідно знайти спільний звук (приголосний чи голосний), визначити його позицію, а потім дібрати слова, у яких він стоятиме у новій позиції, зазначеній біля чотирикутника.

Наприклад: подається два слова: мама і гама, і поряд позначка — /5. Завдання: дібрати слово, у якому спільний приголосний звук для слів мама, гама (у даному разі це звук [м]), стоятиме у п'ятій позиції. (Панамка). означає, що треба дібрати слова, у яких запропонований звук зустрічається кілька разів. Скільки саме, зазначають відповідною цифрою. Наприклад Якщо біля букви А записано /3, це означає, що треба придумати такі слова, у яких звук [а] вживався 3 рази (математика, Карабас).

За методикою Ілони Толнаї на уроках навчання грамоти реалізуються такі підходи до організації діяльності першокласників: у міжпредметна інтеграція навчального матеріалу з мови, математики й природознавства; у унаочнення матеріалу, який вивчають; у розвиток мовлення та логічного мислення. Наприклад Учні читають слово помідор, педагог демонструє відповідне зображення і ставить кілька запитань з різних галузей знань. у Якого кольору цей помідор? у Яких іще кольорів можуть бути помідори? у До якої групи рослин належать помідори? у Коли вони дозрівають? у На що схожі помідори? у Для чого їх вирощують? у Яка поверхня помідора? На основі обговорення дітям можна запропонувати різні завдання. Орієнтовний зміст завдань З мови у Скільки складів у слові? у Скільки букв? у Скільки звуків? у Який приголосний звук стоїть у третій позиції? Наведіть приклади інших слів, що починаються цим звуком.

**Завдання для дітей розвитку мовленнєвої компетентності дитини
передшкільного віку в оволодінні основами грамоти**

Склади

- 1** Розглянь малюнки. Познач на схемах голосні звуки. Чи однакова кількість звуків у словах?

--	--	--

--	--	--	--	--	--

--	--	--	--

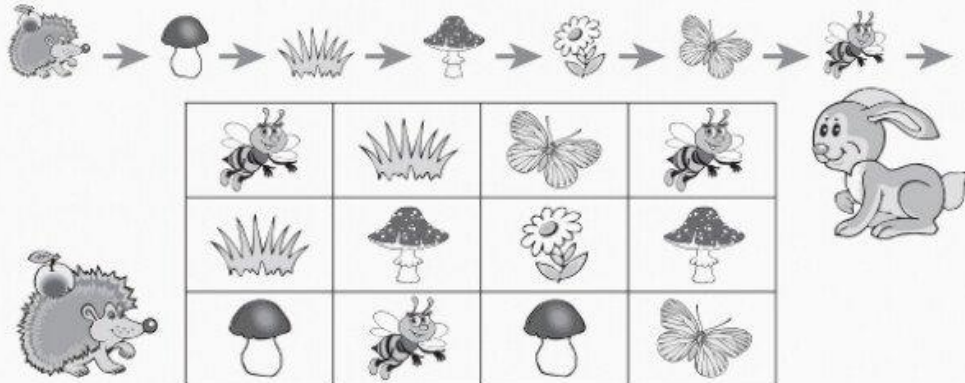
Від кількості голосних звуків залежить кількість складів.
Склад — це частина слова. У слові стільки складів,
скільки голосних звуків.

- 2** Розфарбуй предмети, які мають два склади.

4

Допоможи їжачкові дістатися до свого друга зайчика. Рухайся за схемою, називай слова.

5

Допоможи білочці дістатися до грибочка. Рухайся за схемою, називай букви.

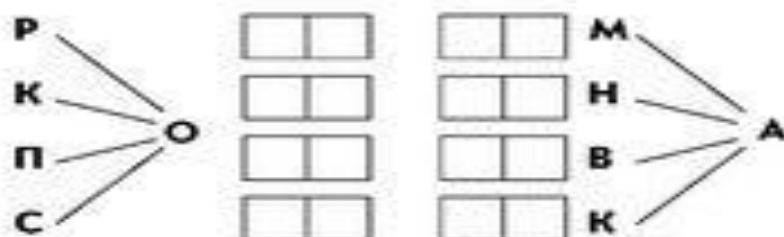
6

Допоможи друзям зустрітися. Рухайся за схемою, називай букви.

Утвори нові склади і запиши у клітинках. Придумай імена, які б починались із таких складів.

Знайди однакові склади в обох купях. З'єднай їх у пари.

Прочитай слова.

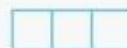
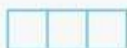

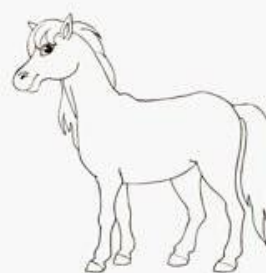
1. Обведи предмети, про які можна сказати, що вони м'які.

2. Виділи голосом перші звуки в цих словах. Чим вони різняться? Виконай звуковий аналіз слів.

3. Розфарбуй предмети, назви яких починаються з м'якого приголосного звука.

Під час вимови приголосні, які позначають тверді звуки, звучать твердо; які позначають м'які звуки — м'яко.

Серед поданих букв знайди та
обведи ті, що позначають
голосні звуки

М і К Х И
О Г Б Е
К А У Н В

Запиши звукову модель
поданих слів

Кіт

Леді

Супер

Герої

Прочитай подані склади. З'єднай
однакові

ні ка ту мо ве ли

ве ні мо ли ка ту

Вивчи чистомовку

Аг - аг - аг - супергеройка
Леді Баг

Іт - іт - іт - її товариш,
Супер Кіт

То - то - то - разом вони спасають
місто

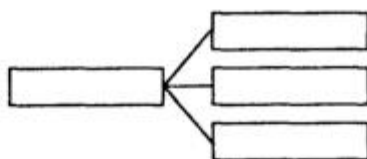
СЛОВО. СЛОВА — НАЗВИ ОЗНАК ПРЕДМЕТА

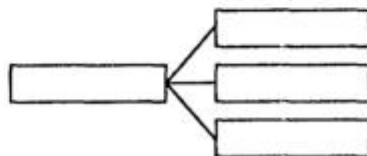
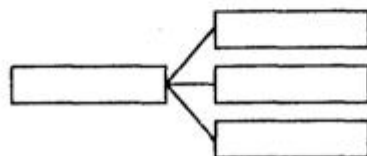
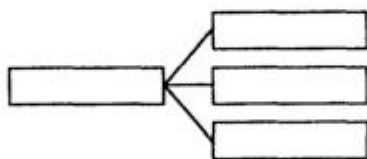
Слова, за допомогою яких можна описати предмет, називаються словами-ознаками. Вони відповідають на запитання: **який? яка? які?** Розглянь, як позначаються у схемі слова — ознаки предмета (див. зворот обкладинки).

Назви предмети. Добери слова, якими можна описати ялинку. Яка вона? (Зелена, колюча, пухнаста.) Познач у схемі кольором слово-назву, слова-ознаки.

Назви предмети. Добери до них слова-ознаки. Зафарбуй потрібним кольором позначення у схемі слів-ознак.

СЛОВО

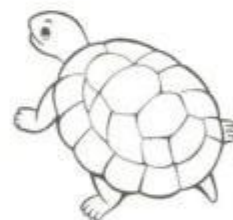
- ✧ Послухай вірш і повтори «чарівні» слова. Які «чарівні» слова ти ще знаєш? Чи можна допомагати друзям словами? Як ти це зробиш?

У нашій рідній мові
чарівні є слова.
Слова ці всім відомі,
бо сила в них жива.

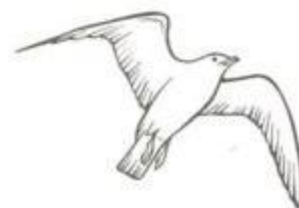
Це — «Дякую!» і «Добрий день!»
«Пробачте!», «Йдіть здорові!»
Вживайте, діти, їх щодень
У нашій рідній мові!

Надія Красоткіна [9]

- ✧ Назви кожен предмет. Ти промовляв(-ла) слова. Виклади стільки олівців, скільки слів ти промовив(-ла). Назви одним словом предмети в кожному рядку.

- ✧ Назви предмети. Плесни в долоні стільки разів, скільки слів ти промовив(-ла). Розфарбуй ті предмети, які відповідають на питання «що?». Обведи ті, які відповідають на питання «хто?». Добери до кожного предмета ще одне слово-назву. Напр.: метелик, комаха.

Додаток Г

Публікації з досліджуваної проблематики

1. Петрухіна Інна. Педагогічні умови розвитку мовленнєвої компетентності дитини передшкільного віку в оволодінні основами грамоти. Українське дошкілля: здобутки і перспективи : збірник наукових праць молодих науковців і студентів / за заг. ред. д-ра пед. наук, проф. О. С. Трифоновой. Миколаїв : НУК, 2025. Вип. 1. 116 с. Електрон. видання. С. 44-47.

2. Петрухіна Інна. Організація індивідуально-диференційованого підходу до розвитку мовленнєвої компетентності в оволодінні основами грамоти дітей старшого дошкільного віку. Українське дошкілля: здобутки і перспективи : збірник наукових праць молодих науковців і студентів / за заг. ред. д-ра пед. наук, проф. О. С. Трифоновой. Миколаїв : НУК, 2025. Вип. 2. 104 с. Електрон. видання. С. 58-60.